De landschaps- en gebiedsbiografie

Een praktische gids voor opdrachtgevers, inclusief gesprekleidraad

De landschaps- en gebiedsbiografie

Een praktische gids
voor opdrachtgevers,
inclusief gespreksleidraad

Colofon

Tekst: Frank Strolenberg (Frankenvrij) en Marcel IJsselstijn (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)
Vormgeving: En-Publique.nl
Drukker: LibertasPascal
Foto voorzijde: zonnepark Harderwold bij Zeewolde, foto Robin Utrecht

Met dank aan: Jeroen Zomer, Edwin Raap, Lotte Zaaijer, Martijn Oosterhuis, Jan Kolen, Luuk Keunen, Jan Neefjes, Hans Bleumink, Veerle Simons, Loeka van der Eijk, Erik van den Berg, Lisa Timmerman, Ruurd Kok, Gerdy Verschuure-Stuip, Bibi van de Klundert, Jan-Peter Sinke.

Het is zoals wij zeggen dat het is, eenvoudig
hier en wij, hier in ons wijde huis
gebouwd van landschap, gras dat wij begrijpen
en beweiden, wegen, water, akkerland

Glasheldere oorden vol sterren en goden
zijn ons dak en alle handelingen spreken hier
voor zich -zo moet het ook, hier is geen ruimte
voor wat niet getemd werd, onbekend bleef

Esther Jansma
MUUR (gedeeltelijk)

Inleiding

> Het belang van een gebiedsbiografie is dat opdrachtgevers en gebruikers een feitelijk beeld krijgen van de ruimtelijke eigenheid en kwaliteiten van hun gebied.

Onze leefomgeving staat voor grote opgaven die in toenemende mate met elkaar verbonden zijn. Opgaven op het gebied van woningbouw, landbouw, waterveiligheid en energie vragen om ruimte, maar vooral om keuzes over hoe we die ruimte gebruiken en inrichten. Tegelijkertijd verandert de wereld snel, onder invloed van klimaatverandering, technologische innovaties en geopolitieke onzekerheid. Voor zulke complexe opgaven bestaan geen eenduidige oplossingen. Lineaire planvorming maakt daarom steeds meer plaats voor een adaptieve aanpak.[13] Anticiperen en meebewegen waar dat nodig is, keuzes maken waar dat kan. Maar waarop baseren we die keuzes? Welke ankerpunten bieden houvast voor een onzekere toekomst?

De culturele ontstaansgeschiedenis van een plek kan een dergelijk aangrijpingspunt bieden. Want juist de ontwikkelingsgeschiedenis van een gebied laat zien welke keuzes eerder gemaakt zijn. Antwoorden van vroeger die ons het nodige kunnen leren voor de opgaven van vandaag en morgen. Tegelijkertijd toont de ontwikkelingsgeschiedenis van een gebied wat van waarde is om te behouden of om door te ontwikkelen. Waarden die, in tegenstelling tot specifieke belangen, collectief gedeeld kunnen worden door bewoners, bedrijven, beleidsmakers en bezoekers.

Een gebiedsbiografie kan hierbij een behulpzaam instrument zijn. Een gebiedsbiografie, ook wel landschapsbiografie genoemd, is een onderzoeksinstrument dat de ruimtelijke ontwikkelingsgeschiedenis – de levensloop – van een gebied beschrijft. Daarbij staat de wisselwerking tussen de mens en het landschap centraal. De gebiedsbiografie bundelt kennis uit verschillende vakgebieden, focust op de hoofdlijnen en beschrijft op beeldende wijze de ontwikkeling van een gebied langs de lange lijnen van de geschiedenis. Het belang van een gebiedsbiografie is dat opdrachtgevers en gebruikers een feitelijk beeld krijgen van de ruimtelijke eigenheid en kwaliteiten van hun gebied. Een biografie kan bijdragen aan de bewustwording van die kwaliteiten en zo een praktische onderlegger vormen voor nieuw beleid of ruimtelijke plannen waarbij doorontwikkeld wordt op die bestaande kwaliteiten. Een biografie legt feitelijk een programma van waarden neer, waarop een programma van eisen kan voortbouwen.

In deze gids wordt het karakter van het instrument uiteengezet en wordt aan de hand van een gespreksleidraad verduidelijkt waaraan gedacht moet worden bij het (laten) opstellen van een gebiedsbiografie. De gids is dus specifiek geschreven vanuit het perspectief van de opdrachtgever. Dit in aanvulling op eerdere publicaties waarin de nadruk meer ligt op het theoretisch concept of het vervaardigen van een biografie.[14] Weliswaar bestaat er niet zoiets als één standaardmethode, maar het is wel mogelijk om een opdracht zo te formuleren dat de uiteindelijke biografie zoveel mogelijk aan de verwachtingen voldoet. De gids is praktisch
ingestoken met voorbeelden en overzichten. De aangeboden kennis is gebaseerd op verschillende onderzoeken naar praktijkervaringen rondom 30 jaar werken met een gebiedsbiografie.[15] In de online Erfgoedatlas van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed is bovendien een uitgebreid overzicht te vinden van de honderden gebiedsbiografieën die inmiddels in Nederland zijn opgesteld.[16]
Als er één ding is dat de jarenlange ervaring met het instrument van de gebiedsbiografie in Nederland heeft opgeleverd, dan is het dit: ruimtelijke kwaliteit vraagt om meer dan een inhoudelijk sterke gebiedsbiografie, een doordacht instrumentarium, een slimme aanpak en gunstige omstandigheden. De werkelijke kracht ontstaat wanneer opdrachtgevers, biografen en andere betrokkenen de biografie met bezieling maken én gebruiken. Want vormgeven aan de toekomst is bij uitstek een culturele opdracht. Het landschap van gisteren en vandaag op betekenisvolle wijze doorgeven aan de generaties van morgen. Dat betekent kennis overdragen, maar ook inspireren. Een gebiedsbiografie komt daarom het best tot haar recht wanneer zij geen eindproduct is, maar een levende bron waaruit langdurig kan worden geput. Zo kan zij mensen verbinden, enthousiasmeren en inspireren om ruimtelijke kwaliteit telkens opnieuw vorm te geven. Verbeelding verbindt.[17] Dat vraagt om aandacht, volharding en bovenal: bezieling.

Inhoudsopgave

Wat kenmerkt een gebiedsbiografie 8

Een gebiedsbiografie is een veelzijdig instrument met een eigen aanpak en bijzondere effecten.

Gespreksleidraad 17

Samenhangende opgaven in onze leefomgeving vragen om keuzes en bezieling. Een gebiedsbiografie kan daarbij een richtinggevend instrument zijn.

1. Wat is het doel 22

Een gebiedsbiografie kan verschillende doelen dienen. De meest voorkomende worden hier besproken.

2. Wie is de doelgroep 36

Is de biografie bedoeld voor een breed publiek om te lezen, of voor professionals om mee te werken? Een combinatie is ook mogelijk.

3. Welk effect wordt beoogd 42

Een gebiedsbiografie wordt vaak breed omarmd. Maar een langetermijneffect vraagt om strategisch handelen en organiseren.

4. Welke middelen zijn beschikbaar 50

Operationele randvoorwaarden bepalen de reikwijdte van een biografie en de snelheid waarmee ze kan worden opgesteld.

5. Wat wordt de vorm van de biografie 56

Een gebiedsbiografie kan verschillende vormen aannemen: van een boek, een functioneel rapport tot een interactieve website. Ook zijn er allerlei creatieve belevingsvormen denkbaar.

6. Wat wordt de aanpak van de biografie 68

De kwaliteit van een gebiedsbiografie wordt bepaald door de makers, maar ook door de (interactieve) inrichting van het proces.

7. Hoe een maker te kiezen 78

Nederland kent vele goede makers. Maar de keuze voor de juiste maker vraagt om vooraf goed nadenken over wat u belangrijk vindt.

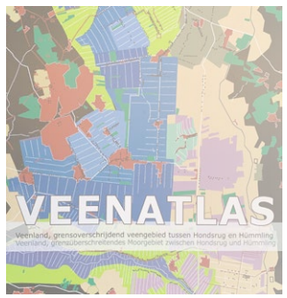
Meer weten? Spreek uw zintuigen aan! 84

Eindnoten 86

Wat kenmerkt een gebiedsbiografie

Het woord biografie is afkomstig uit het Grieks. Het woord ‘bios’ betekent ‘leven’ en het woord ‘grafein’ verwijst naar ‘inkrassen of schrijven’. Een biografie van een persoon is een beschrijving van iemands leven, waarin naast belangrijke feiten ook de persoonlijke drijfveren en de context aandacht krijgen. Zo is ook een gebiedsbiografie veel meer dan een droge opsomming van feiten.

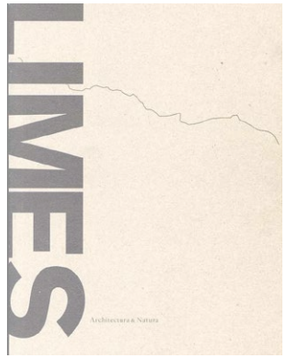

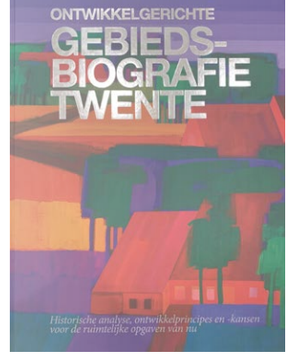

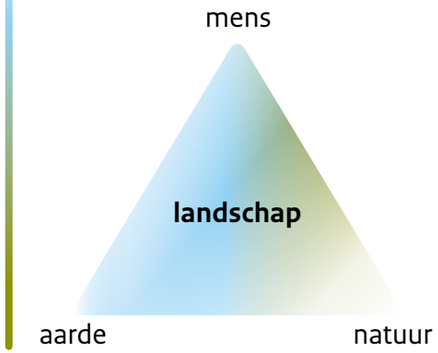

Een gebiedsbiografie is een onderzoeksinstrument

De landschaps- of gebiedsbiografie is een onderzoeksinstrument dat laat zien hoe een hedendaags gebied zich door de eeuwen heen heeft ontwikkeld als gevolg van de dynamische wisselwerking tussen mens en natuur. De gebiedsbiografie geeft inzicht in de manier waarop het verleden doorwerkt in de huidige opbouw en kenmerken van een gebied. Een biografie probeert daarbij verbanden te leggen tussen het specifiek lokale en algemene ontwikkelingen vanuit lange lijnen in de geschiedenis. Welke ontwikkelingen werden door de natuur bepaald (een veengebied is anders dan een ondergrond van zand), wat waren belangrijke kantelpunten in de geschiedenis en wie waren toonaangevende personen, groepen of organisaties die samen het gebied gevormd hebben tot wat het nu is? *Zie figuur 1.*

Figuur 1 ontleend aan H. Smeenge, Historische landschapsecologie van Noordoost-Twente: Acht interdisciplinaire studies op het snijvlak van aardkunde, ecologie en cultuurhistorie, 2020

Daarbij onderscheidt de biografie zich door een discipline-overstijgende aanpak waarbij methoden uit verschillende vakgebieden kunnen worden toegepast, zoals de resultaten van bodemkundige- en geologische processen, historisch-geografisch en (landschaps)archeologisch onderzoek, (historisch) ecologische analyses, archiefonderzoek, veldwerk, analyse van historische kaarten en afbeeldingen, studies van topografische namen (toponiemen) en interviews met bewoners. Een gebiedsbiografie kan vanuit zo'n samenhangend en breed perspectief inzicht geven in de ruimtelijke opbouw en landschappelijke verscheidenheid van een gebied, de herkenbaarheid van historische patronen en processen in het huidige landschap, hun samenhang in ruimte en tijd (de historische gelaagdheid), de manier waarop mensen in verschillende perioden van de geschiedenis de natuur en het landschap hebben gevormd en beleefd en de (veld)namen, verhalen of tradities die plekken en terreinen in het landschap een eigen specifieke identiteit geven.

Een gebiedsbiografie biedt verhalen, beelden en herkenning

Een biografie is verhalend en beeldend van aard. De biografie biedt daarmee kennis maar vooral ook een basis voor herkenning. Partijen kunnen begrijpen waarom hun landschap eruitziet zoals het eruitziet. Dat gaat enerzijds over het inzichtelijk maken van de ontwikkelingsgeschiedenis en het aanwijsbaar maken van de dragers van die geschiedenis in het landschap, zoals specifieke landschapselementen of oude boerderijen. Maar meer nog over het dusdanig presenteren van die ontwikkelingsgeschiedenis dat deze navolgbaar, inleefbaar en overdraagbaar wordt. Dit stelt dus eisen aan de toegankelijkheid van de biografie in woord en beeld.

Een gebiedsbiografie kan richting geven aan ontwikkelingen

Een gebiedsbiografie wordt altijd opgesteld vanuit de actuele ontwikkeling van een gebied. En ontwikkelingen staan nooit stil. In die zin kijkt een gebiedsbiografie terug naar het verleden, maar is zij evenzeer op de toekomst georiënteerd. Een biografie is dus geen statisch instrument gericht op bescherming, maar een dynamisch instrument gericht op ontwikkeling. Juist de kennis over ontwikkelingen en keuzes uit het verleden kan, impliciet of expliciet richting geven aan ontwikkelingen in de toekomst. Soms zelfs uitmondend in mogelijke toekomstscenario's. Met een advies dat vaak niet alleen vervat is in teksten en kaarten, maar dat regelmatig ook uitgedrukt wordt in communiceerbare schetsen en ontwerpen.

Een gebiedsbiografie is toepasbaar voor alle schaalniveaus

Hoe groot of klein het gebied ook is, voor zowat alle denkbare schaalniveaus is inmiddels al eens een biografie opgesteld. Zo zijn er biografieën voor woon- en winkelstraten, samenhangende complexen zoals voormalige bedrijven- of defensieterreinen, voor wijken en buurten, dorpen, steden, streken, regio's en provincies, bovenregionale en zelfs internationaal grensoverschrijdende gebieden.

Voorbeelden van biografieën op verschillende schaalniveaus

Straat

Levendige Winkelstraten; op zoek naar een inspirerend verhaal. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, MdBS Stedenbouw, Seinpost Adviesbureau, 2019

Complex – ensemble

Hembrugterrein Zaanstad, gebiedspaspoorten omgevingsplan, Steenhuis-Meurs, 2018

Wijk

Cultuurhistorische Verkenning rivier en oevers Rotterdam; tussen Kralingse Veer en Erasmusbrug, Land-ID, 2026

Dorp

Dorpsbiografie Aalsum, Noardeast-Fryslân, Landschapsbeheer Friesland, Werkend landschap, 2026

Stad

Open en gesloten; een ander perspectief op de ontwikkeling van Den Haag, Crimson Historians & Urbanists, 2025

Gemeente

Landschapsbiografie gemeente Groningen, Kenniscentrum Landschap, RUG, 2024

Caribisch gebied/ bijzondere gemeente

Landschap en Erfgoed van Saba; the Unspoiled Queen, J. Bakels, 2026

Nationaal Park

Landschapsbiografie van de Drents-Friese grensstreek, J. Neefjes, H. Bleumink, 2024

Regio

Ontwikkelingsgerichte Gebiedsbiografie Twente, Strootman Landschapsarchitecten, 2026

Provincie

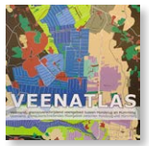
Gebiedsbiografie Provincie Limburg; De kènjer van moder Maas, HeuschenCopier, RAAP, 2026

Bovenregionaal

Cultuurhistorische IJsselmeerbiografie, J. Neefjes, H. Bleumink, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2017

Grensoverschrijdend

Veenatlas; Veenland, grensoverschrijdend veengebied tussen Hondsrug en Hümmling, Bosch Slabbers landschapsarchitecten, 2006

Een gebiedsbiografie beschikt over harde en zachte krachten

De gebiedsbiografie heeft zijn waarde in de afgelopen decennia op verschillende manieren bewezen. Zo wordt door opdrachtgevers en gebruikers vaak ervaren dat een gebiedsbiografie mensen en disciplines bij elkaar brengt. De biografie zorgt voor uitwisseling en verbinding van bestaande kennis en leidt regelmatig ook tot nieuwe kennis en inzichten en de koppeling van databestanden. Maar een gebiedsbiografie wordt vooral geroemd omdat ze discussies naar een ander plan kan tillen.

Gebiedskwaliteiten en de daarmee samenhangende ontwikkelpotentie worden namelijk in termen van *waarden* uitgedrukt, en niet in termen van *belangen*. Bewoners kunnen daardoor zonder al te veel spanningen met elkaar spreken over wat men van waarde vindt, zonder in een belangen-discussie terecht te komen. Het belang van landbouw hoeft in een biografie dus niet tegenover het belang van natuur te staan, of het belang van water niet tegenover het belang van wonen. De biografie laat zo objectief mogelijk zien waar een gebied vandaan komt, hoe mensen gehandeld hebben en welke kwaliteiten c.q. waarden dit heeft opgeleverd. De biografie maakt het onderliggende verhaal van een gebied inzichtelijk, tastbaar, en kan zorgen voor meer begrip waarom zaken zijn zoals ze zijn. Ook kan een gebiedsbiografie bijdragen aan gevoelens van onderlinge verbondenheid en trots. Een gebiedsbiografie beschikt in die zin over de nodige *soft power.*

Maar een gebiedsbiografie kan ook over de nodige *hard power* beschikken. *Zie figuur 2.* Specifiek binnen ruimtelijk-economische planvorming zoals een concrete gebiedsontwikkeling of bij het opstellen van een omgevings-visie, kan het van belang zijn om de richtinggevende kracht van een gebiedsbiografie in te zetten. Immers, een biografie maakt duidelijk welke waarden aanwezig zijn. Voor professioneel gebruik kunnen deze waarden gekoppeld worden aan handelingsperspectieven. Uitgedrukt in termen die bij deze ruimtelijk-economische dynamiek aansluiten kan een gebieds-biografie de effectiviteit van besluitvormingsprocessen vergroten, zorgen voor optimalisatie van beleid-, bouw- en ontwerpprocessen, bijdragen aan het duurzaam commitment van partijen, het behoud van bestaande kwaliteiten en het ontwikkelen van nieuwe waarden.

Ten slotte kan een gebiedsbiografie bijdragen aan het ‘vermarkten’ van een gebied. Om de *hard power* van een biografie expliciet en concreet te maken is het wel van belang op voorhand na te denken over haar doorwerking binnen een vaak complexe ruimtelijk-economische context met veelal een lange doorlooptijd, verschillende beslismomenten en bijbehorende beslisdocumenten.

Figuur 2: een overzicht van de harde en zachte krachten waarover een gebiedsbiografie kan beschikken.

Harde krachten in de ruimtelijke ordening

→ Kan bijdragen aan de optimalisatie van beleid, bouw- en ontwerpprocessen

→ Geeft aan hoe bestaande kwaliteiten behouden en versterkt kunnen worden en waar en hoe nieuwe waarden ontwikkeld kunnen worden

→ Kan bijdragen aan duurzaam commitment van partijen

→ Kan bijdragen aan het vermarkten van een gebied

Zachte krachten voor het publiek

→ Objectiveert het ontstaansverhaal van een gebied en maakt dit tastbaar, navolgbaar, inleefbaar en overdraagbaar

→ Kan een discussie over belangen omzetten in een dialoog over waarden

→ Kan mensen en disciplines bij elkaar brengen en leiden tot gevoelens van verbondenheid en trots

→ Combineert bestaande kennis, kunde en data en draagt bij aan het ontstaan van nieuwe kennis en data(sets)

Gespreksleidraad

Om als opdrachtgever zeker te zijn dat de toekomstige biografie aan de wensen voldoet is het van belang vooraf een aantal vragen te beantwoorden.
De gespreksleidraad probeert daartoe in zeven vragen de belangrijkste onderwerpen aan de orde te stellen.

Gespreksleidraad

1 Wat is het doel

De aanleiding is vaak onderzoek doen naar de **samenhang** en **verschillen** in een gebied. Voor een breed publiek kan het resultaat **informatief** zijn en **verbindend** werken. Voor professioneel gebruik kan een biografie bijvoorbeeld ingezet worden als:

→ onderlegger voor een **omgevingsvisie** of **ruimtelijk plan**
→ bouwsteen voor een nieuw **beleids-** of **beheerplan**
→ instrument voor **gebiedsmarketing**

2 Wie is de doelgroep

Kennis Biografie

Breed publiek
Een biografie voor een breed publiek is informatief en verbindend. Vaak leidt dit tot gevoelens van **trots** en voelt men zich meer **eigenaar** van het gebied.

Advies Biografie

Professioneel gebruik
Een biografie voor professioneel gebruik is toepassingsgericht. De informatie biedt concrete omgangsvormen voor **behoud, beheer of ontwikkeling** van de beschreven waarden.

3 Welk effect wordt beoogd

Het succes van een kennisbiografie wordt o.a. bepaald door de **aantrekkelijkheid**, **toegankelijkheid** en **beschikbaarheid** van de biografie.

Het succes van een adviesbiografie wordt o.a. bepaald door de **bruikbaarheid** van de informatie **binnen grotere planprocessen** of **bredere beleidstrajecten**. Ontwerp is daarbij steeds vaker onmisbaar.

4 Welke middelen zijn beschikbaar

Bepaal de **mogelijkheden** binnen de eigen organisatie. Wat is beschikbaar aan **middelen, menskracht, (doorloop)tijd, kennis** en **(GIS)data?** Geef duidelijkheid met afgebakende **kaders**. Wat zijn de **grenzen van het gebied, welke tijdsperioden** worden meegenomen en wat is **de precieze onderzoeksvraag?** Tegelijkertijd is balans van belang: hoeveel ruimte wordt op voorhand ingeperkt, en wat vertrouwen we toe aan de creativiteit van de makers?

5 Wat wordt de vorm

Kies een vorm die past bij de doelgroep. Een biografie kan **analoog** als atlas of boek worden vormgegeven. **Digitaal** als website of app. Of **anders beleefbaar** als podcast, serious game of wandeling door het gebied. Combi's kunnen uiteraard ook. Een biografie analyseert en integreert bestaande kennis en data. Ter ondersteuning kunnen bijv**. inventarisaties, (GIS)databestanden** of **waardenkaarten** worden opgesteld.

6 Wat wordt de aanpak

De effectiviteit van een biografie wordt sterk bepaald door **de kwaliteit van het onderzoek:** het aanboren van de juiste **bronnen**, het destilleren van dragende **verhaallijnen** en het verwoorden en verbeelden van aansprekende **verhalen** en het bieden van **richtinggevende handvatten.**
Ook de inrichting van een **interactief proces** bepaalt de effectiviteit: het **betrekken** en **mede-eigenaar** maken van de juiste stake- en shareholders. Soms wordt hiervoor **kunst** ingezet om een breder/ander publiek te betrekken of om onverwachte verbanden in beeld te brengen.

7 Hoe een maker te kiezen

Kies een maker met kennis van zaken. Makers hebben een eigen **handschrift en expertise**. Een goed bureau kent zijn minder sterke punten en kan **samenwerken** met andere experts.
Het opstellen van een biografie vraagt om menselijke inzet.
Om **fysiek contact** en **empathie** met het **landschap**, de **mensen** en **bronnen** zoals archieven. AI kan hierbij een nuttig **hulpmiddel** zijn. Stuur bij aanbesteding op kwaliteit en bied de maker creatieve ruimte.

Toelichting op de gespreksleidraad

De zeven vragen
nader toegelicht

1 Wat is het doel

Landschap is mensenwerk tijdens de nationale natuurwerkdagen, foto: LandschappenNL

De aanleiding voor het opstellen van een biografie is vaak het **onderzoek naar de ruimtelijke samenhang** in een gebied. De biografie is dan **informatief** en **verbindend** voor een breed publiek. Het doel kan ook zijn een **onderlegger** te ontwikkelen voor een ruimtelijk plan. Of een **bouwsteen** te leveren voor nieuwe beleidsplannen, beheer- of ontwikkelingsdoelen. De biografie kan daarbij **richting geven** aan professionele beslissingen.

In dit hoofdstuk wordt het belangrijkste strategische vertrekpunt doorgenomen: het doel van de gebiedsbiografie. ‘Stel, de biografie is er straks. Wat wil ik dan bereiken en wie moeten ermee aan de slag?’ Vaak is de *outcome* immers belangrijker dan de *output*. Oftewel, het is van belang dat de biografie een levend document wordt dat gelezen en gebruikt wordt. En geen rapport of boek dat ergens in een boekenkast ligt te verstoffen.

Gebiedsbiografieën worden meestal opgesteld voor specifieke doelen of als gevolg van een bijzondere aanleiding. Aan die doelen gekoppeld zitten ook de doelgroepen die men met de biografieën wil bedienen. En dat stelt weer eisen aan de opzet en vormgeving van de gebiedsbiografie. Hieronder wordt ingegaan op de meest voorkomende doelen en aanleidingen.

Daaraan voorafgaand is het wel van belang om stil te staan bij de vraag achter de vraag. Voor welk probleem of welke opgave moet de gebiedsbiografie een oplossing bieden? Voorkomen moet worden dat te snel besloten wordt tot het inzetten van het instrument gebiedsbiografie, al dan niet met bijproducten, terwijl de onderliggende vraag eerst een antwoord vraagt op een andere inhoudelijke discussie. Soms zelfs een discussie op organisatieniveau.

Doelen en aanleidingen voor het opstellen van een biografie:

- → Onderlegger omgevingsvisie en participatietraject
- → Ruimtelijke planvorming
- → Beheer en onderhoud
- → Basis voor beleid
- → Publiek informeren
- → Gebiedsmarketing
- → Bestuurlijke fusie
- → Nieuw of onbekend gebied
- → Verschillen verklaren

Onderlegger voor een omgevingsvisie

In de Omgevingswet maakt het landschap een integraal onderdeel uit van de fysieke leefomgeving, zowel op het niveau van de omgevings*visie* als op het niveau van een omgevings*plan*.[10] Vooral bij het opstellen van een omgevingsvisie kan een gebiedsbiografie richting geven. De eigenheid van een gebied kan namelijk worden ingezet bij het formuleren van opgaven op het terrein van bijvoorbeeld woningbouw, waterbeheer of natuurontwikkeling, maar ook bij de ontwikkeling van toerisme of regiomarketing. Een gebiedsbiografie als onderlegger voor een omgevingsvisie kan duidelijk maken waar sprake is van eigenheid en ruimtelijke kwaliteit met bijbehorende economische

en ruimtelijke ontwikkelingskansen. Diverse onderzoeken en praktijkervaringen laten daarbij zien dat het behoud en de ontwikkeling van cultuurhistorische (landschaps)waarden leidt tot hogere vastgoedwaarde, een aantrekkelijker vestigingsklimaat en een meer diverse natuur.[11]

Een omgevingsvisie moet volgens de wet participatief worden opgesteld. Het in samenspraak met de bevolking werken aan een gebiedsbiografie biedt hier een ideaal en concreet raamwerk voor. Juist omdat men in de biografie op zoek gaat naar gedeelde verhalen en waarden en niet naar onderscheiden belangen. Wie dit soort biografieën ter hand neemt ziet dat ze vaak zijn toegesneden op het professionele gebruik in de vervolgfase van een lokale omgevingsvisie of regionale toekomstvisie. Dat betekent dat de nadruk niet ligt op de productie van een dik boek met sfeerfoto's, maar eerder op het samenstellen van een handzaam document dat praktische en concrete aangrijpingspunten kan bieden voor vervolgfasen in het proces. Regelmatig is zo'n biografie eerder digitaal van aard, dan analoog. Ook worden voor dit doel veelal ontwerpers betrokken die een en ander beeldend kunnen weergeven in bijvoorbeeld ontwikkelscenario's. *Zie voorbeeld 1 en 2.*

Basis voor ruimtelijke planvorming

Ook voor het begeleiden van een ruimtelijke ontwikkeling kan een gebiedsbiografie een handig hulpmiddel zijn. Zoals bij een concrete gebiedsontwikkeling of bij de inrichting van een specifiek (natuur)gebied. Het ontwikkelen of inrichten van een gebied is in Nederland immers meer dan stenen stapelen. Het is altijd ook voortbouwen op een landschap vol betekenis. Het opstellen van een gebiedsbiografie kan historisch gegroeide landschappelijke patronen duiden die het mogelijk maken om de eigenheid van een gebied in stand te houden, te versterken of door te ontwikkelen. Zo kan de biografie richting geven aan woningbouw met regionale kenmerken, het doorontwikkelen van (historische) watersystemen, de (her)inrichting van een landelijk gebied of de plaatsing van nieuwe energievoorzieningen. Tegelijkertijd kennen bouwopgaven en zeker gebiedsontwikkelingen een lange doorlooptijd. Daardoor moeten partijen soms wel 7-10 jaar met elkaar optrekken, in economisch goede en slechte tijden. Een dragend verhaal waardoor het makkelijker wordt om naar een gezamenlijk einddoel toe te blijven werken kan daarbij helpen. De biografie is een belangrijke bouwsteen voor zo'n verhaal omdat zij duidt waar men vandaan komt en kan voorzien in richtinggevende ontwerp- en inrichtingsprincipes voor de toekomst.
Voor dit doel moet een biografie dus vooral professioneel inzetbaar zijn. *Zie voorbeeld 3 en 4.*

Richting geven aan beheer en onderhoud

Sommige biografieën worden vooral opgezet om hieruit praktische wenken te destilleren voor de omgang met specifieke waarden. Vanuit natuurbeheer worden bijvoorbeeld landschapselementen – zoals graften of hakhoutbosjes – in eerste instantie vanuit een ecologisch perspectief benaderd. En waterschappen bezien hun waterstaatkundige werken in eerste instantie vanuit een perspectief van veiligheid en waterbeheer. Die eigen professionele blik is begrijpelijk, maar regelmatig blijkt achter deze elementen ook een cultuurhistorisch verhaal te liggen. Als dat verhaal bekend is kunnen deze elementen anders op waarde worden geschat. En dat kan leiden tot een ander beheersregime. Ook hier geldt dat professioneel gebruik voorop staat met in de biografie liefst concrete aanwijzingen voor het toekomstig beheer en onderhoud. *Zie voorbeeld 5.*

Bouwsteen voor beleid

Een gebiedsbiografie kan ook als basis voor nieuw beleid dienen, bijvoorbeeld op het terrein van erfgoed, economie, natuur of ruimte.
De biografie maakt immers duidelijk welke waarden karakteristiek zijn voor een gebied en dat kan aanleiding zijn om plekken verder door te ontwikkelen, te behouden of juist anders te positioneren. Een dergelijke biografie hoeft niet per se als luxe boek te worden uitgegeven.
Het moet vooral praktisch bruikbaar zijn. Misschien zelfs met de nadruk op digitale kaarten waardoor aansluiting kan worden gevonden met bestaande GIS-systemen van overheden of terreinbeherende organisaties. *Zie voorbeeld 6.*

Publieksbereik en marketingtool

Uit onderzoek naar de bij de RCE bekende biografieën blijkt dat een derde van de biografieën is opgesteld om een breed publiek over een gebied te informeren.[12] Dat publiek kunnen inwoners en ondernemers zijn, maar ook bezoekers, toeristen of relaties. De biografie kan de kenmerken van het landschap, de rol van haar bewoners en de verhalen die daarbij horen verduidelijken. Na de presentatie van zo'n gebiedsbiografie is regelmatig de term 'trots' te horen. Een gebiedsbiografie kan er namelijk voor zorgen dat de bijzonderheid van een gebied inzichtelijk wordt en dat de bewoners zich ermee kunnen verbinden.
Er trots op worden. Vanuit de gebiedseigen karakteristieken en verbindende waarde kan een gebiedsbiografie vervolgens ook heel goed voor regiomarketing en toeristisch beleid worden ingezet. Wie dit soort biografieën bekijkt ziet dan ook dat ze meestal als aantrekkelijk, toegankelijk en beleidsneutraal boekwerk zijn vormgegeven. Het zijn boeken die men elkaar ook graag cadeau doet. Een boek waar hoofd en hart elkaar raken. *Zie voorbeeld 7.*

Pragmatische aanleidingen

De aanleiding voor het opstellen van een gebiedsbiografie kan soms ook heel pragmatisch zijn. Zoals de vorming van een nieuw landschaps- of natuurpark, de bestuurlijke fusie van verschillende gemeenten tot één nieuwe gemeente of bijvoorbeeld de onbekendheid met een bijzonder landschap omdat het zich over meerdere territoriale grenzen heen uitstrekt. Een gebiedsbiografie kan hierbij in beeld brengen wat de verbindende elementen en verhalen zijn voor zo'n nieuw park, een nieuwe gemeente of een onbekend landschap. *Zie voorbeeld 8 en 9.*

Verschillen verklaren

Een bijzondere aanleiding om een gebiedsbiografie in te zetten kan ook zijn om ontspanning te brengen in situaties waarin sprake is van botsende standpunten of schurende belangen. Een bekend fenomeen is bijvoorbeeld dat er animositeiten zijn tussen aanpalende dorpen, steden of regio's. Niet voor niets zijn bij het voetbal de regionale derby's vaak risicowedstrijden. Spanningen die vaak teruggrijpen op ontwikkelingen uit een ver verleden. De ervaringen uit het verleden kunnen bijvoorbeeld maken dat het ene dorp heel anders tegen verandering aankijkt dan het naburige dorp. Een dergelijke opstelling kan opgeslagen liggen in het culturele DNA van een dorp zonder dat echt bekend is waar dit op terugvoert. Om controverse en weerstand inzichtelijk en bespreekbaar te maken kan het biografisch onderzoek zich niet alleen richten op de tastbare natuur- en cultuurhistorie van een gebied, maar ook op de onderliggende overtuigingen en leidende principes binnen de betreffende gemeenschap. *Zie voorbeeld 10.*

Inspirerende voorbeelden
uit de praktijk

1 Een fundament geven aan een omgevingsvisie

De gebiedsbiografie voor Den Helder, met als poëtische titel ‘Zeestad op het Wad’, had als doel een onderlegger te zijn voor een op te stellen omgevingsvisie. De biografie vertelt het ontwikkelingsverhaal van Den Helder, wijst kernkarakteristieken van die ontwikkeling aan en benoemt hoe er met die kwaliteiten omgegaan zou kunnen worden. De biografie behandelt vijf voor de stad vormende thema’s: het ontstaan van het natuurlijke landschap en eerste bewoning, de kust(verdediging) en landwinning, de ontwikkeling van de maritieme sector: handel, haven en helden, Den Helder als militair bolwerk en ten slotte de stadsontwikkeling en wederopbouw. In de biografie worden ook de troeven van de stad benoemd en wordt zij geschaard onder een rijtje legendarische havensteden zoals Bilbao, Le Havre, Brest, Portsmouth en Liverpool. Het inzicht in de kwaliteiten van de stad zorgde voor een verhoogd zelfbewustzijn. Dat kwam tot uitdrukking in allerlei activiteiten gericht op de bewoners en bezoekers, zoals in het gedicht van stadsdichter Yanaika Zomer waarmee de biografie opent. Ook werd een podcastserie ‘Herontdek Den Helder’ opgenomen waarin de burgemeester van Den Helder de luisteraar meeneemt langs vijf verschillende wandelingen. Daarnaast werden van de biografie afgeleide publieksboekjes opgesteld en werd de biografie actief ingezet voor citymarketing.

Den Helder, Zeestad op het Wad; het verleden verankeren in de toekomst, Mooi Noord-Holland, Bureau Schout, 2022

WEDER OP

Het komt wel goed, stad.
Adem door,
zucht je wind maar door de straten,
lucht je hart.
In de luwte ben je nergens.

Geluk schuilt in een stormhoek,
Houd die Kop hoog
en zet je schrap.
Je bent een stad om op te bouwen,
weder op te bouwen,
zoals je altijd hebt gedaan.

Winkelcomplex, appartementencomplex.
Minderwaardigheidscomplex gesloopt.
Afgebroken, afgevoerd,
ketsen de echo’s van oude laster
tegen nieuwe gevels af.
Laat maar waaien.

En ik weet het, lieve stad.
Het valt je zwaar nu.
Het beukte net wat harder dan gewoon.
Stormschade en -schande wijs,
ben je bestand.

Jutter, raap je moed bijeen.
Zoek het strand af, schop het schuim weg
en knarsetand het zand.
Windkracht is wrakhout slepen
tot je terugvindt wie je was.

Yanaika Zomer, 2021

2 Richting geven aan concepten voor een omgevingsvisie

Een interessant voorbeeld van de doorwerking van een gebiedsbiografie is de biografie van de gemeente Stichtse Vecht. Gewerkt werd in een projectteam onder leiding van de gemeente, waarin van meet af aan diverse erfgoedpartijen vertegenwoordigd waren zoals de Vechtplassencommissie. De biografie kenschetst een set trendlijnen die een motor vormden achter de ontwikkeling van het gebied: het watersysteem, de (rivier)dorpen, de veenontginningen, de buitenplaatsen, de waterlinies, de grote infrastructuur, de suburbanisatie, industrialisatie en het recreatielandschap. Van elke trendlijn wordt de historische context geschetst, de aanwezige kwaliteiten, de actuele knelpunten, het huidige krachtenveld en de agenda zoals die er vanuit de cultuurhistorie uit zou zien. Men constateert dat de grote ruimtevraag in het gebied, op het terrein van mobiliteit, energietransitie, woningbouw, bodemdaling, water, etc., makkelijk zou kunnen leiden tot een versnippering van ingrepen en een verlies van samenhang die de gemeente kenmerkt. Daarom wordt het concept ‘snelle Vecht’ en ‘langzame Vecht’ geïntroduceerd. Dit concept heeft een vertaling gevonden in de Omgevingsvisie die als titel heeft: ‘het beste van twee werelden’. Oftewel, gebieden waar sprake is van hoge ruimtelijk-economische dynamiek en gebieden waar sprake is van lage economische dynamiek.
De hoge economische dynamiek speelt zich bijvoorbeeld af langs het Amsterdam-Rijnkanaal, dat een moderne structuur van de gemeente vormt. In die gebieden passen dan ook grotere ruimtelijke ingrepen. Daarnaast zijn er gebieden die een historische structuur vormen. Dat is met name het geval in de karakteristieke Vechtdorpjes met hun buitenplaatsen en theekoepels. In die gebieden krijgen de (oorspronkelijke) kwaliteiten van de regio voorrang. Juist die indeling in twee snelheden maakt discussies binnen de gemeente eenvoudig uitlegbaar. De ambtenaar cultuurhistorie van de gemeente hoeft daardoor naar eigen zeggen veel minder vaak uiteen te zetten waarom het behoud of de inzet van erfgoed van belang is.

Verleden, heden en toekomst: trendlijnen Stichtse Vecht, SteenhuisMeurs, 2019

De ‘snelle Vecht’ (in roze) en de ‘langzame Vecht’ (in blauw en groen).

3 De samenhang in een bovenregionaal gebied duiden en inbreng leveren aan ruimtelijke planvorming

Het Groene Hart is een concept dat in 1958 geïntroduceerd werd in de nota *De ontwikkeling van het westen des lands*. Het gebied werd daarin gekenschetst als de contramal van de Randstad; ook een nieuw concept dat in die nota geïntroduceerd werd. Een groene open zone tussen de omringende steden. In het gebied wonen zo'n 700.000 mensen. Erbuiten zo'n 7 miljoen. Anders dan bijvoorbeeld in Engeland, waar groene bufferzones beschermd zijn, is de status van dit gebied in Nederland juridisch nooit verankerd. Dat betekent dat het gebied altijd aan verandering onderhevig is geweest. In de biografie wordt teruggekeken op de permanente transformatie die feitelijk al in de 11e eeuw begon toen pioniers de moerassen drooglegden. Vandaag staat het gebied opnieuw voor grote opgaven zoals bodemdaling, verzilting, de veranderingen in de landbouw, de woningbouwopgave etc. die het gebied opnieuw zullen transformeren. In de biografie worden verschillende landschappen binnen het Groene Hart benoemd en wordt aangegeven hoe die kwaliteiten sturing kunnen geven aan die actuele opgaven. De biografie is in coronatijd opgesteld, maar desondanks is veel aandacht uitgegaan naar het opzetten van interactieve processen met belanghebbenden.

Het groene hart; wereld tussen de steden, SteenhuisMeurs, 2023

Foto: Tineke Dijkstra

4 Inbreng voor complexe ruimtelijke planvorming

De hoekpunten van de Stedendriehoek worden gevormd door de steden Apeldoorn, Deventer en Zutphen. De Regio Stedendriehoek omvat echter acht gemeenten waaronder ook Brummen, Epe, Heerde, Lochem en Voorst.
De gemeenten werken samen op het gebied van wonen, bereikbaarheid en arbeidsmarkt. In het gebied komen de identiteiten van Salland, Achterhoek, Veluwe en IJsselvallei bij elkaar. Het verbindend element is dat het natuurlijke landschap bestaat uit drie 'eilanden' en één vallei: de Veluwe, de Sallandse Heuvelrug en het plateau van Winterswijk. Het water, onder- en bovengronds, verbindt de verschillende regio's en was sturend in de ontwikkeling van het gebied. De regio wil groeien qua inwoneraantal met aandacht voor een balans tussen wonen, voorzieningen en een prettige leefomgeving. De biografie biedt hiervoor handvatten. Zij is ingedeeld in drie chronologische tijdsvensters. Het eerste tijdsvenster behandelt het natuurlijke landschap en de prehistorische bewoning, het tweede tijdsvenster richt zich op de middeleeuwse dorpslandschappen en het derde tijdsvenster laat de ingrepen in het moderne landschap zien. Daarnaast geeft de biografie een aantal ontwikkelprincipes weer, gebaseerd op de keuzes uit het verleden en de kwaliteiten die nu aanwezig zijn.
Ten slotte zijn vijftig vrije denkrichtingen opgesteld. Dit zijn grote en kleine kansen die vertrekken vanuit de landschapsgeschiedenis en die een uitnodiging zijn aan partijen uit de regio om verder op te pakken. Tijdens het opstellen van de gebiedsbiografie is op drie momenten input gevraagd aan ambtenaren, erfgoedorganisaties en historische verenigingen.

Gebiedsbiografie Stedendriehoek; gebiedsbiografie met handvatten voor gebruik herkomstwaarde bij ruimtelijke opgaven in de regio Stedendriehoek, Strootman Landschapsarchitecten, 2026

6 Basis voor nieuwe beleidsontwikkeling van een relatief jonge fusiegemeente

De gemeente Gooise Meren is een relatief jonge fusiegemeente waarin vier kernen met een heel eigen karakter samengingen. De vestingsteden Naarden en Muiden met het beroemde Muiderslot, het levendige Bussum en Muiderberg, een groen en oud brinkdorp aan het IJmeer. De opdracht voor de biografie kwam vanuit de afdeling erfgoed en was bedoeld om de onderliggende samenhangen tussen de verschillende delen op te sporen. Maar ook om aanknopingspunten te hebben voor te maken beleidskeuzes, bijvoorbeeld als het gaat om het (beter) beschermen van erfgoed of het reguleren van ruimtelijke ontwikkelingen. Typerende onderwerpen die in de biografie aan de orde kwamen waren de ontwikkelingen van de (vesting)steden als onderdeel van de Republiek, en wonen, werken en recreëren in het hart van Nederland. Maar ook de weg naar een nieuwe gemeente in de noordelijke Gooi en Vechtstreek werd breed uitgemeten. Daarbinnen speelt een aantal terugkerende thema's een rol zoals oorlog, defensie en infrastructuur. Zo liggen beide vestingsteden binnen de Stelling van Amsterdam en is er de oude treinlijn van de Oosterspoorweg die in 1874 tussen Amsterdam en Amersfoort werd aangelegd. Daarbij werd het Naardermeer doorsneden. Maar ook de betekenis van de ligging aan de snelwegen A1 en A6 komt aan de orde. Net zoals kerkelijke ontwikkelingen want de gemeente kent de nodige kerkelijke genootschappen en kerkgebouwen. Dat laatste leidde er bijvoorbeeld toe dat er gebruikmakend van de biografie een kerkenvisie is opgesteld die duidelijkheid moet bieden hoe de toekomst van de verschillende kerkgebouwen er uit zou kunnen zien.

Tussen Vecht, meren en stuwwal; gebiedsbiografie van de gemeente Gooise Meren, RAAP/MAB, 2020

5 Richting geven aan natuurbeheer en toekomstige natuurontwikkeling

Sinds 2013 werken overheden en gebiedspartijen zoals natuurbeheerders, bewoners, de boeren en de recreatieondernemers samen om de bijzondere kwaliteiten van het gebied op de grens van Drenthe en Friesland te versterken. Deze samenwerking omvat de Nationale Parken Dwingelderveld, het Drents-Friese Wold en het nabijgelegen Holtingerveld. Het Dwingelderveld omvat onder andere het grootste aaneengesloten natte heidegebied van West-Europa. Het Holtingerveld omvat een combinatie van bossen, heide en stuifzand, maar ook veel archeologische overblijfselen, waaronder hunebedden en grafheuvels. De ambitie van het samenwerkingsverband, onder de naam Regionaal Landschap Drents-Friese Grensstreek, is om van de verschillende natuurgebieden robuustere eenheden te maken die ingebed liggen in het omliggende landschap. Bovendien wil men het gebied aantrekkelijker maken voor wonen en recreëren. De landschapsbiografie is bedoeld om dit proces te versterken. Het gebied is één van de dunstbevolkte delen van Nederland en heeft bijzondere kenmerken. Landbouwgrond is overheersend, maar juist ook waardevolle natuurgebieden hebben er hun plek met uitgestrekte bossen die zich over de provinciegrenzen heen uitstrekken. Als gevolg van de bodem en door de manier waarop mensen er duizenden jaren lang gebruik van hebben maakten is er sprake van een grote variatie aan landschappen. De landschapsbiografie beschrijft de geologie, de ecologische systemen en zichtbare natuur, de geschiedenis en de invloed van de mens op het landschap: van de vroegste nederzettingen en het ontstaan van de agrarische cultuur, tot aan de moderne natuurbeschermingsinspanningen aan toe.
De biografie won in 2026 de door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed ingestelde prijs voor de beste gebiedsbiografie.

Landschapsbiografie van de Drents-Friese grensstreek, H. Bleumink, J. Neefjes (Overland), 2024

Schilderij van het Muiderslot door Gerrit Berckheyde gemaakt tussen 1660-1698

7 Voor een breed publiek en basis voor verdere toeristische profilering

De biografie van de Veluwe is in eerste instantie vooral bedoeld om een breed publiek kennis te laten maken met de vele facetten die de Veluwe hebben gemaakt tot wat ze nu is. Zo toont de ontwikkelingsgeschiedenis bijvoorbeeld hoe belangrijk de jacht door de eeuwen heen geweest is. Het boek is echter ook bedoeld om te laten zien dat de Veluwe meer is dan alleen de Hoge Veluwe. Nederlands grootste natuurgebied omvat namelijk ook het Veluwemassief, de Oude Zuiderzeekust, de Gelderse Vallei, de IJsselvallei en de Veluwezoom. De biografie beschrijft de ontwikkelingsgeschiedenis van het gebied vanuit vier vensters: het ontstaan van de Veluwe, de middeleeuwse cultuurlandschappen, wonen en werken in het Veluwse landschap en de jonge Veluwe.
De biografie spreekt doelbewust geen vergelijkende waardering uit en geeft ook geen omgangsvormen aan voor specifieke kernkwaliteiten.
Wel was het de bedoeling van de opdrachtgever om de biografie ook een basis te laten zijn voor de ontwikkeling van toeristisch beleid voor de verschillende deelregio's van de Veluwe. Deze zogenoemde regioprofielen werden aanvullend op de biografie ontwikkeld en zijn gericht op toeristische ondernemers in de verschillende deelgebieden. Deze profielen bevatten in de vorm van belevingsconcepten specifieke richtinggevende kaders per deelregio, maar ook thematisch ingedeeld zoals de Koninklijke Veluwe, de Stille Veluwe, Veluwe Remembers en de Smakelijke Veluwe.

De Veluwe; landschapsbiografie van Nederlands grootste natuurgebied, Overland, 2021

Geïnspireerd door het begrip 'schijngrondwaterspiegels' uit de landschapsbiografie van de Veluwe ontwierp kunstenaar Wouter Ribbels in 2025 voor het Landart Festival 'Woest en Bijster' bij Ede en Lunteren bijgaand glazen kunstwerk 'waar hemel aarde kust'. Hier met dansers van ArtEZ. Een voorbeeld van hoe een biografie ook jaren later nog door kan werken.

Foto: René Hazeleger

8 Toekomstgericht en historische samenhang in een nieuwgevormde gemeente

In 2017 fuseerden 17 dorpen waaronder Veghel, Sint-Oedenrode en Schijndel tot de nieuwe gemeente Meijerijstad. Onder de titel Atlas van Verbeelding werd een gebiedsbiografie opgesteld waarin gekeken werd naar wat deze dorpen vanuit het verleden verbindt, én wat hun gezamenlijke toekomst zou kunnen zijn. Centraal stond daarbij 'het verlangen', en niet 'het moeten'. Voor deze studie werd een aantal ter zake deskundige dorpsbewoners met een sterke band met de gemeente gevraagd om als Raad van Verbeelding het initiatief in dit proces te nemen. Zo beschikten de dorpen bijvoorbeeld over voormalig rijksbouwmeester Floris Alkemade uit Sint-Oedenrode, architect Winy Maas uit Schijndel, programmamaker Hella van der Wijst en voormalig Denker des Vaderlands Daan Rovers uit Veghel. Na verschijning is de atlas doorontwikkeld naar een in 2025 door de gemeenteraad vastgestelde toekomstvisie voor Meijerijstad. In die toekomstvisie is het verlangen naar de toekomst, zoals die in de atlas werd verwoord, vertaald in een streven naar een 'collectief geluksgevoel' met als uitgangspunt 'welvaart dient welzijn'.

Atlas van Verbeelding; Project Meijerijstad, Hella van der Wijst, Floris Alkemade, Clemens Kerstholt, 2022

9 Historische en ruimtelijke samenhang in een nieuwgevormde gemeente

De in 2019 gefuseerde gemeente Het Hogeland kent 45 dorpen, 82 kleinere dorpen en buurtschappen en twee eilanden. Door de fusie was er behoefte om de werkculturen van de voormalige gemeenten Bedum, De Marne, Winsum en Eemsmond nader tot elkaar te brengen en de gezamenlijkheid van het gebied naar boven te halen. En daarbij meteen de vraag te beantwoorden of oude verbanden en patronen kunnen helpen bij de opgaven van vandaag. Zo ligt er vanuit het programma openbare ruimte bijvoorbeeld de opgave om op de schaal van de nieuwe gemeente het wegennet en de waterketen aan te pakken. In de biografie wordt het gebied bezien vanuit een aantal ordenende principes die het gebied gemaakt hebben tot wat het nu is: de orde van de zee, het wierdedorp, de kloosters, de borgheren en jonkers, tot en met de orde van de oorlog, de Nederlandse planeconomie en de huidige marktconomie. Dit leidt tot zeven gouden regels voor doorontwikkeling die met name van doen hebben met het sturen op samenhang en het werken vanuit wat er al is. Vervolgens is geprobeerd om de ruimtelijke eigenschappen in het landschap te duiden. Het gaat dan over zaken als dijken en wierde- en havendorpen, trekvaarten, aanwaspolders, nieuwe wegen en kanalen. Om de toekomstige omgang met dit soort fenomenen te helpen sturen zijn 15 collagekaarten gemaakt van oude landwegen, trekvaarten en dorpspleinen. Daarbij worden ook de typerende kenmerken van de wegen of vaarten aangegeven. De kaarten en kenmerken kunnen als gids worden gebruikt voor nader cultuurhistorisch onderzoek voorafgaande aan de herinrichting van een specifieke weg, plein of waterweg. Op die manier kunnen afzonderlijke ingrepen worden verbonden met de kwaliteiten van het grotere geheel.

De eigenheid van Het Hogeland; gebiedsbiografie versie 1.0, SteenhuisMeurs, 2026

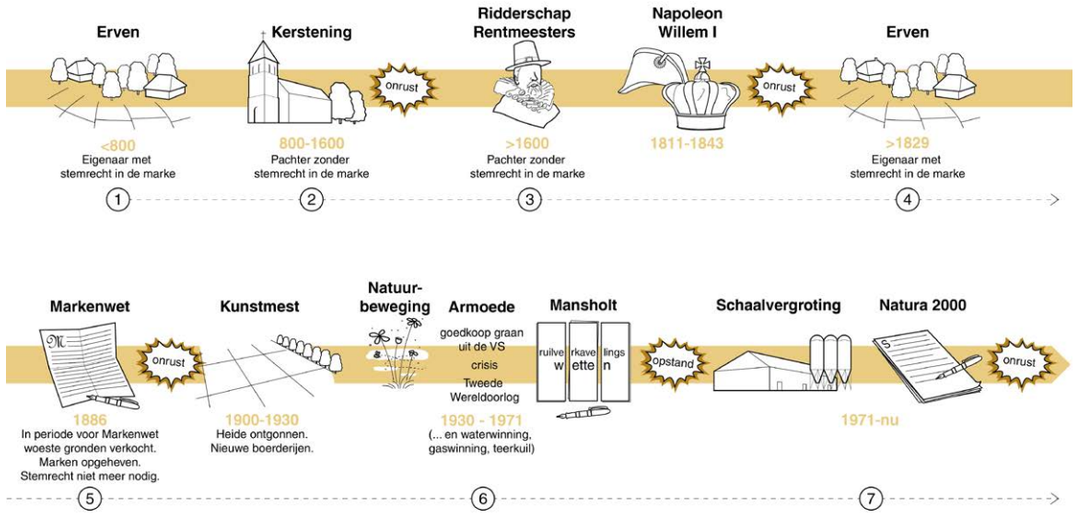

10 Historisch gegroeide verschillen duiden en bespreekbaar maken

In het kader van het 'provinciaal programma landelijk gebied' van de provincie Overijssel stelde bureau SteenhuisMeurs een gebiedsbiografie op voor de gebieden Springendal/Dal van de Mosbeek in Twente. En wel volgens de methode 'gebiedseigen aanpak'. Een onderzoek naar de ontwikkelingsgeschiedenis van het gebied, maar ook naar de weerstand die er heerst tegen verandering. Want 'waar weerstand is, geldt trouw aan iets anders', zo stelt het bureau, als systemische wetmatigheid. Zo kwam men tot de ontdekking dat de inwoners van deze gebieden de afgelopen duizend jaar en meer, keer op keer wisselingen van machthebbers hebben meegemaakt. Met als gevolg veranderingen in eigenaarschap en landgebruik. Veranderingen die geaccepteerd werden of juist leidden tot twijfel of een verlies van vertrouwen in de macht. Veranderingen die daardoor ook regelmatig leidden tot onrust en opstand tegen die machthebbers (zie afbeelding van de tijdlijn). Daartegenover stond de ontdekking dat in de lokale gemeenschappen vaak nog oude wetmatigheden gelden. Regels en gebruiken die te maken hebben met de bewoningsgeschiedenis van het gebied; vormen van samenwerking die soms zelfs terugvoeren tot het middeleeuwse Marke-systeem. De wijze waarop deze factoren een rol spelen verschilt sterk per dorp/regio en bepaalt in hoge mate de mentaliteit en bijbehorende cultuur van de bewoners. Het maakt de gemeenschappen eigen, maar voor buitenstaanders soms eigenaardig. Een beleidsaanpak waarbij geen rekening gehouden wordt met deze lokale cultuurverschillen kan dan ook bijna per definitie rekenen op botsingen. In die zin was de biografie een eye-opener voor de bewoners en een les voor de provincie als opdrachtgever van de biografie.

Biografie Springendal en dal van de Mosbeek; Gebiedseigen aanpak, SteenhuisMeurs, 2023

Tijdlijn van de ontwikkeling van de oereenheid: het erf in het gebied Springendal en Dal van de Mosbeek. Vier keer kwam de kracht en veranderdruk sinds het jaar 800 van buiten: Reformatie, verdwijning van het Hofrecht, komst van de Markenwet en de ruilverkaveling. Telkens werd deze verandering door de gemeenschap afgewend of geïncorporeerd, waarbij de kerneigenschappen van de gemeenschap behouden bleven. (afbeelding en tekst uit de biografie Springendal/Dal van de Mosbeek, SteenhuisMeurs)

2 Wie is de doelgroep

Heuvel, Leidschendam, foto: Nadine van den Berg

Een biografie voor een breed publiek is informatief en verbindend. Vaak leidt dit tot gevoelens van **trots** en voelt men zich meer **eigenaar** van het gebied. Het succes wordt onder andere bepaald door de **aantrekkelijkheid**, **toegankelijkheid** en **beschikbaarheid** van de biografie. Een biografie voor professioneel gebruik is toepassingsgericht. De informatie biedt concrete omgangsvormen voor **behoud**, **beheer** en **ontwikkeling** van de beschreven waarden. Het succes wordt onder andere bepaald door de **bruikbaarheid** van de informatie **binnen grotere planprocessen** of bredere **beleidstrajecten**.

Een biografie voor een breed publiek
Verschillende doelgroepen vragen om een eigen product met andere accenten, een andere *tone of voice*, diepgang, toepasbaarheid en vormgeving. Een biografie bedoeld voor een breed publiek moet vooral informatief en verbindend zijn. Het succes van zo'n biografie wordt onder andere bepaald door haar aantrekkelijkheid, toegankelijkheid en beschikbaarheid. Daarbij is een aandachtspunt om met de biografie meer mensen aan te spreken dan de groep die sowieso al geïnteresseerd is in geschiedenis of landschap en die ook gewend is om historische kaarten te lezen of data te interpreteren. Als het de bedoeling is zo'n bredere groep aan te spreken dan is het belangrijk om veel aandacht te geven aan de opbouw, het beeld én de vormgeving van de biografie. Ook moet het taalgebruik aansluiten bij de doelgroep. *Zie voorbeeld 11.*

Een biografie voor professioneel gebruik
Een biografie voor professioneel gebruik moet vooral toepassingsgerichte informatie bieden over de omgangsvormen voor behoud, beheer en ontwikkeling van de beschreven waarden. Het succes van een biografie voor professionals wordt daarbij sterk bepaald door de bruikbaarheid van de biografie binnen grotere planprocessen of bredere beleidstrajecten. De biografie is immers vaak de onderlegger of bouwsteen voor een groter en langer lopend traject. *Zie voorbeeld 12.*

Bij een biografie als bouwsteen voor een beleidstraject, voor bijvoorbeeld toerisme- of cultuurbeleid, is het zaak oog te hebben voor de inhoud en planning van die bredere trajecten. Om dit soort maatwerk te kunnen leveren vraagt op voorhand een goede afstemming tussen de maker van de biografie en de

regisseur van het plan- of beleidstraject. Lukt die afstemming niet – soms wordt een biografie opgesteld voorafgaande aan de planvorming – dan is het voor de opsteller van de biografie zaak om in de opbouw van de biografie zoveel mogelijk te anticiperen op die verschillende schaalniveaus en fasen in het toekomstige proces.

Ook bij een biografie voor de professionele gebruiker speelt de taal een rol. Een biografie is van nature verhalend en kan daardoor inspireren. Maar het gaat ook om het kiezen van woorden die 'kerven'.[9] Begrippen die dimensies bieden om een verhaal te kunnen onthouden, na te vertellen en er op verschillende momenten handelingsperspectieven aan te kunnen ontlenen. Zo werd de gemeente Den Helder in haar biografie gekenschetst als 'Zeestad op het Wad' en dat zette de fantasie over de toekomst van de gemeente aan het werk. In de gemeente Stichtse Vecht werd de gemeente ingedeeld langs de lijnen van een 'snelle en langzame Vecht' en ook die bewoording leverde onderscheiden handelingsperspectieven op voor verschillende dorpen en gebieden binnen de gemeente.

Zie voorbeeld 1 en 2.

Ten slotte dient nog opgemerkt te worden dat het natuurlijk ook mogelijk is een combinatie te maken van een gebiedsbiografie die zowel een breed publiek aanspreekt als ook voor professioneel gebruik bestemd is.

Zie voorbeeld 13.

Inspirerende voorbeelden uit de praktijk

11 Informeren over de gelaagdheid van een gebied

De gemeente Westland ontstond in 2004 uit een fusie van de voormalige gemeenten De Lier, 's-Gravenzande, Wateringen, Monster en Naaldwijk. Tegelijk gingen de aangrenzende gemeenten Maasland en Schipluiden verder als de gemeente Midden-Delfland. In de Atlas van het Westland is de bredere regio als uitgangspunt genomen en vanuit een langetermijnperspectief beschreven. Het aanzien van de gemeente wordt tegenwoordig sterk bepaald door de glastuinbouw, maar de biografie maakt de historische gelaagdheid van het landschap begrijpelijk. Deze gelaagdheid komt voort uit de drie verschillende landschapstypen die in de regio voorkomen, de kustzone van strandwallen en strandvlakten, het rivierlandschap van de Maasmonding en de veen- en klei-opveenontginningen. Vanaf de prehistorie zijn deze landschappen op verschillende manieren gebruikt en bewoond. De strijd tegen het water was een terugkerend thema, waarbij de mens gaandeweg het landschap steeds meer naar zijn hand wist te zetten. De biografie is opgesteld op initiatief van de auteurs en kan beschouwd worden als een echte kennisbiografie bedoeld voor het algemene publiek. Door de opdrachtgever, de gemeente Westland, is de atlas na verschijning verspreid onder alle scholen zodat de kennis over de eigen regio ook in lessen verwerkt kan worden.

Atlas van het Westland. 10.000 jaar ruimtelijke ontwikkeling. Marcel IJsselstijn & Yvonne van Mil, 2016.

Sporen van vroege tuinbouw aan de Vredenbestlaan in Poeldijk (foto Yvonne van Mil, 2016).

Cultuurhistorische atlas van de Vecht (Ov.); biografie van Nederlands grootste kleine rivier, J. Neefjes, O. Brinkkemper, L. Jehee, W. van de Griendt (red.), 2011

12 Hernieuwde trots op het gebied bewerkstelligen

Van oudsher vormt de rivier de Vecht in Overijssel een belangrijke levensader voor het gebied. Lange tijd speelde de rivier een cruciale rol in handel en landbouw, waardoor men in nauwe samenhang met de rivier leefde. In de afgelopen decennia draaide dat beeld echter: bewoners keerden de rivier (letterlijk) de rug toe. De rivier was vies en stonk. En ja, je kon erop schaatsen in de winter, maar voor de rest schonk niemand aandacht aan de rivier. Dat veranderde na de overstromingen van 1998 toen duidelijk werd dat waterveiligheid een issue werd. Het Rijk startte daarom het programma 'Ruimte voor de Rivier'. Maar de Vecht viel buiten dat programma, omdat zij te klein werd geacht. Daarom nam de provincie Overijssel het initiatief voor het programma 'Ruimte voor de Vecht'. Aan dat programma werd een dubbele doelstelling gekoppeld. Niet alleen een veilige rivier, maar ook een beleefbare rivier. Dat betekende ook dat het imago van de rivier ten positieve moest worden gekeerd. Rebranding. Een belangrijk aspect daarvan was om het gebied langs de rivier de naam Vechtdal mee te geven. Een nieuwe identiteit die alle betrokken partners en gemeenten moest kunnen verenigen. Ook het opstellen van de biografie 'De Atlas van de Vecht' hielp daaraan mee. De Atlas vertelt chronologisch de ontstaansgeschiedenis van de Vecht en toont thematisch belangrijke onderwerpen zoals de infrastructuur, de historische landschappen en de stedelijke kernen. Ook zijn portretten opgenomen van vroegere en huidige bewoners van het Vechtdal. Het programma Ruimte voor de Vecht draagt de Vechtdal-identiteit actief uit richting de plaatselijke gemeenschappen. Zo ontvangen nieuwe partners nog steeds de Atlas bij hun toetreding tot het programma. Als symbool voor de kernwaarde dat de gezamenlijke inzet en trots op het gebied centraal staat. Bewoners leven inmiddels meer naar de rivier toe en het Vechtdal is uitgegroeid tot een aantrekkelijke bestemming voor toeristen en recreanten.

(tekst o.a. ontleend aan Verbeelding Verbindt, NSOB zie noot 5)

Onophoudelijk ontwerpt de rivier
zijn visioen, zijn bedding, zijn verschijning-
hijzelf het meesterbrein, de tekenaar,
de hand, de kronkelende pen, de inkt;
zwierig, zwijgzaam, zielsbewogen,
zelfvoorzienend, zelden afgeleid,
soepel meebewegend met de regens,
de seizoenen en de grillen van de mens;
hij geeft zijn wenken voor de toekomst,
stemt onze plannen af op zijn bereik;
hij kent de hartstocht van de droom,
koester al onze hoop, weegt lief en leed,
draagt ons als stofjes op onze stroom
gunt ons van harte een bestemming...

Ruimte voor de Vecht (deels),
Koos Geerds, dichter bij Overijssel, 2010
zoals gepubliceerd in de Atlas van de Vecht

Gebiedsbiografie Leidschendam-Voorburg: 1 gemeente, 3 gezichten, Cathelijne van Andel, Johanna van Doorn en Isabel van Lent, 2026

13 Voor een breed publiek én professioneel gebruik

De biografie schetst een portret van een gemeente met drie kernen – Leidschendam, Stompwijk en Voorburg – die elk een eigen identiteit bezitten. De ontwikkeling wordt in eerste instantie chronologisch weergegeven: van de landschapsvorming en vroege nederzettingen, tot aan de ontwikkeling als moderne voorstad van de Randstad. Daarnaast worden kernwaarden aangegeven zoals de lange lijnen van historische vaarten; dijken en wegen als ruimtelijke dragers; het karakter van groene voorstad en de eigen identiteit van de oude dorpskernen. De kernwaarden vormen de rode draad in de geschiedenis, geven inzicht in de ruimtelijke logica en bieden richting bij nieuwe ontwikkelingen. Ook zijn er zogenoemde erfeniskaarten opgesteld waarop bijzondere gebouwen, structuren en plekken worden aangegeven. Het gebied bevat immers niet alleen talloze (rijks)monumenten en drie beschermde dorpsgezichten, maar ook locaties als de voormalige stad Forum Hadriani en het kanaal van Corbulo, onderdelen van de Neder-Germaanse Limes; beschermd UNESCO-werelderfgoed. Deze biografie dient volgens de gemeente als naslagwerk en beoogt niet een bepaalde beleidslijn uiteen te zetten. Desondanks biedt ze waardevolle aanknopingspunten voor ruimtelijke keuzes en voor beleidsvorming die voortbouwen op de kwaliteiten uit het verleden. Om te voorkomen wat bijvoorbeeld in de jaren zestig van de vorige eeuw bijna gebeurde. Toen lagen er plannen klaar om de historische binnenstad van Voorburg te vernieuwen. Oude huizen en winkels moesten plaatsmaken voor moderne flats. Nog geen tien jaar later werden de plannen van tafel geveegd en werd de binnenstad beschermd. Zo snel kan de kijk op de eigen geschiedenis wijzigen.

Bijzonder was de grote betrokkenheid van historische verenigingen zoals de Archeologische Werkgroep Leidschendam-Voorburg, de Historische Vereniging Voorburg, Huygens Museum, de Stichting Mooi Voorburg, de Stichting Oud Stompwijk en de Vereniging Erfgoed Leidschendam. Naast de ruimtelijke geschiedenis werden ook inwoners bevraagd naar wat zij als hun erfgoed ervaren. Op markten en in scholen, in verzorgingstehuizen en tijdens bewonersavonden werden gesprekken gevoerd en dat leverde waardevolle aanvullingen voor de gebiedsbiografie op.

3 Welk effect wordt beoogd

Drentsche Aa/Balloërveld, foto: Paul Paris

Als over het opstellen van een gebiedsbiografie wordt nagedacht, gaat de aandacht al snel uit naar het product zelf. En dat is begrijpelijk. Maar minstens zo belangrijk is het om vooraf na te denken over de **gewenste effecten** van de biografie. Er moeten immers doelen worden bereikt. Daarom is de oplevering van de biografie feitelijk pas de eerste stap van het vervolgtraject. Het einde is het begin. Het succes van een kennisbiografie wordt vooral bepaald door de **aantrekkelijkheid, toegankelijkheid en beschikbaarheid** van de biografie. Het succes van een adviesbiografie wordt met name bepaald door de **bruikbaarheid** van de informatie **binnen grotere planprocessen** of bredere **beleidstrajecten**. Ontwerp is daarbij steeds vaker onmisbaar. Via ontwerpend onderzoek kunnen diverse **partijen** betrokken worden. Ontwerp kan opgaven en oplossingen uit **het verleden verbeelden**, de samenhang met **het hier en nu verduidelijken** én opties voor **de toekomst schetsen**. Ook kan het van belang zijn de biografie te verankeren in **bestuurlijke besluitvorming** en/of een systeem van **kwaliteitsborging/monitoring** bijvoorbeeld d.m.v. een Q-Team.

Effectieve doorwerking Kennis Biografie

Hiervoor zagen we al dat het succes van de publieksbiografie onder meer bepaald wordt door haar aantrekkelijkheid, toegankelijkheid en beschikbaarheid. Daarbij is het voor een effectieve doorwerking op de langere termijn van belang dat die beschikbaarheid gewaarborgd is. Bij een digitale biografie ligt het voor de hand na te denken over het actueel houden van de GIS-gegevens of website. Ook het verwerken van publieksreacties kan daar onderdeel van uitmaken. Maar ook een biografie als analoog product, zoals een atlas of boek, vraagt om opslag, distributie en nazorg. Bijvoorbeeld over eventuele actualisering bij een herdruk. Hierover moeten dus afspraken worden gemaakt met de makers, partijen zoals een uitgever en de beheerder van de biografie.

Een andere manier om de biografie op langere termijn ‘levend’ te houden is om de inhoud van de biografie te ‘hertalen’ in andere verschijningsvormen. Zo hebben biografieën geleid tot bijvoorbeeld kunstprojecten, toneelstukken,

podcasts of wandelingen. Wil een biografie een dergelijke zeggingskracht houden voor de langere termijn, dan is het van belang dat het formele eigenaarschap niet alleen bij de opdrachtgever ligt. Het is minstens zo belangrijk dat het informele eigenaarschap gevoeld wordt door andere partijen zoals bewoners- of belangenorganisaties. Een aansprekende gebiedsbiografie met haar kennis en verhalen wordt gedragen door mensen uit het gebied. Om deze draagkracht te ontwikkelen is het van belang zorgvuldig na te denken over de procesarchitectuur. Waar zit ruimte in het proces om bewoners- en belangenorganisaties een rol te laten spelen in het opstellen van de biografie en/of haar vervolg? En hoe ziet die rol eruit op de inmiddels bekende participatieladder: raadplegend, co-creërend of zelfs mede-organiserend? Meer hierover bij vraag 6: aanpak.

Een belangrijk moment is de presentatie van de biografie. Is dat tijdens een eenmalige bijeenkomst waarin de opdrachtgever het eindproduct presenteert? Of worden bewoners en stakeholders actief betrokken bij de presentatie en wordt dat moment gezien als de aftrap van een vervolg waarin de biografie met meer partijen dan de direct betrokkenen wordt doorgesproken? Sommige biografieën worden in eerste instantie bewust niet in boekvorm gepresenteerd, maar als voorlopige uitkomsten van een proces. Uitkomsten die tijdens de presentatie besproken en becommentarieerd mogen worden. Sommige makers nemen hun presentatie op beeld op, zodat die ook op een later moment beschikbaar is en door partijen besproken kunnen worden die niet bij de presentatie aanwezig waren. De gepubliceerde biografie volgt dan later en vormt een nieuw contactmoment. Het is dus aan te bevelen om bij de aanbesteding van de opdracht alvast na te denken over de vorm van oplevering.

Effectieve doorwerking Advies Biografie

Hiervoor is aangegeven dat het succes van een biografie voor professioneel gebruik vooral wordt bepaald door haar bruikbaarheid binnen grotere planprocessen of bredere beleidstrajecten. Plan- en beleidstrajecten die soms meerdere jaren kunnen duren. Grootschalige gebiedsontwikkelingen kunnen zelfs decennia in beslag nemen.

Het opstellen van een omgevingsvisie of een strategische ontwikkelingsvisie vindt bovendien vaak plaats binnen een arena van belangen waarbij het voor erfgoed en landschap van belang is langjarig een plek aan tafel te behouden. Een biografie kan hierbij een handig instrument zijn. Belangrijk hierbij is dat een planproces eisen stelt aan de opzet van een biografie en aan de wijze waarop de kennis wordt ingezet. Ruimtelijke planprocessen worden doorgaans van een groot, abstract schaalniveau steeds verder verfijnd naar een meer gedetailleerd, lokaal niveau. De informatie uit de gebiedsbiografie moet idealiter dan ook op verschillende schaalniveaus bruikbaar zijn en in het licht van integrale planvorming kunnen aansluiten op de informatie van andere sectoren. Bij het juiste schaalniveau passende informatie dus. Een regionaal plan vereist immers andere informatie dan een lokaal bouwplan. Een eerste schetsontwerp vraagt om andere informatie dan een plan op bestekniveau.

Bovendien kunnen verschillende partijen in verschillende functies op verschillende tijdstippen een andere informatiebehoefte hebben. Idealiter zou het dan ook wenselijk zijn om op meerdere momenten in het planproces schaal- en doelgroepgerichte informatie vanuit de gebiedsbiografie in te brengen. Niet één allesomvattende biografie, maar getimede en op maat gesneden informatie. In de praktijk blijkt dit meestal echter niet haalbaar. Maar er zijn andere manieren. Zo kunnen in een biografie onderdelen worden opgenomen die nauw aansluiten bij de taal, schaal en timing van die ruimtelijke instrumenten. Tijdsvensters en specifiek uitgewerkte thema's kunnen bijvoorbeeld een onderlegger vormen voor een ruimtelijke strategie. Ook kunnen er ontwikkelprincipes worden geformuleerd, bedoeld voor het doorontwikkelen van erfgoed en landschap in concrete ruimtelijke opgaven. Ten slotte kunnen overzichten van de belangrijkste kernkwaliteiten worden opgenomen die met name vanuit het perspectief van praktisch beheer van het landschap van belang zijn.

Een andere manier om een biografie nog meer toepassingsgericht te maken is door een vertaalslag te laten maken van de biografie naar instrumenten die specifiek toegesneden zijn op de ruimtelijke planvorming of beheer, zoals een landschapsplan, gebiedsvisie of -paspoort of beheersplan. *Zie voorbeeld 14.*
Hoe dan ook is het van belang om de professional die straks met het instrument moet werken te betrekken bij de totstandkoming van de biografie. Dat zorgt voor afstemming aan de voorkant en vergroot het professioneel draagvlak voor de biografie.

Een complicerende factor in de plan- of beleidsvorming kan zijn dat de omstandigheden waaronder projecten en processen plaatsvinden drastisch kunnen wijzigen.[8] Sommige opdrachtgevers kiezen er dan ook voor om een gebiedsbiografie bestuurlijk te laten accorderen. Zo laten sommige gemeenten bijvoorbeeld hun biografie formeel door de gemeenteraad vastleggen binnen een totaal aan beleidsafspraken, wet- of regelgeving. Daarbij kunnen ook praktische zaken worden belegd zoals het langjarig reserveren van middelen voor het actualiseren, compatibel en toegankelijk houden van datasets en kaartbeelden.

Een andere manier om de doorwerking van een biografie te borgen is door de gebiedsbiografie op te nemen in een kwaliteits- of monitoringsysteem. Zo'n opdracht wordt soms neergelegd bij één individu zoals een stadsbouwmeester. In het geval van een landelijk gebied zou zo iemand wellicht eerder een landschapsbouwmeester genoemd kunnen worden. Zo hebben de gemeenten Dinkelland en Tubbergen samen met Landschap Overijssel een 'landschapscoach' ingesteld. Deze deskundige adviseert grondeigenaren over landschapsinrichting. Zo'n bouwmeester kan inhoudelijk, vakkundig en onafhankelijk advies geven op terreinen waar het bevoegd gezag bijvoorbeeld niet over eigen ontwerpexpertise beschikt of waar die expertise versnipperd is over verschillende portefeuilles of dienstonderdelen. Maar zo'n kwaliteitsvraag kan ook neergelegd worden bij een kwaliteitsteam (Q-Team). Een Q-Team is een groep onafhankelijke professionals. Zowel een bouwmeester als een Q-Team wegen (voorstellen voor) de uitvoeringspraktijk vanuit een kwaliteitsperspectief. Daartoe wordt vaak

een kwaliteitskader opgesteld. In zo'n kwaliteitskader, bijvoorbeeld in de vorm van een gebiedspaspoort, kunnen vanuit de biografie de belangrijkste kwaliteiten en omgangsvormen voor het gebied worden opgenomen. *Zie voorbeeld 15 en 16.*

De inzet van ontwerp

Naarmate een gebiedsbiografie meer richting wil geven aan toekomstig beheer of ontwikkeling, is de inzet van een ontwerper haast onmisbaar. Het grote voordeel van de inzet van een (landschaps)architect of stedenbouwer is dat via het instrument ontwerpend onderzoek diverse partijen betrokken kunnen worden (co-creatie). Schetsen, beelden en tekeningen zijn daarbij krachtige communicatiemiddelen die door veel mensen begrepen kunnen worden zonder dat alle achterliggende teksten en data doorgenomen hoeven te worden.

Het ontwerpend onderzoek kan een zoektocht zijn naar – en verbeelding van – de opgaven uit het verleden, de samenhang met de antwoorden zoals zij zich nu in het landschap aan ons tonen én er kunnen opties geschetst worden voor de toekomst. Daarbij kan een ontwerper convergerend te werk gaan (van abstract naar steeds meer concreet) of juist divergerend werken door verschillende scenario's of handelingsperspectieven naast elkaar te plaatsen. De resultaten maken het gesprek over te maken keuzes inzichtelijk.

Wat betreft de samenwerking tussen de erfgoedprofessional en de ontwerper is er bij het opstellen van een biografie idealiter sprake van een gezamenlijke start. Vervolgens kan en zal elke professional zijn eigen ontdekkingstocht hebben waarbij er echter wel op verschillende momenten afstemming zal moeten zijn. Op sommige momenten is de ene partij meer in de lead, op andere momenten de andere partij. Beide expertises – erfgoed/landschap en ontwerp – kunnen elkaar dus naadloos aanvullen. Er zijn bureaus die beide expertises (erfgoed én ontwerp) in huis hebben; andere bureaus beschikken vooral over één expertise maar kunnen vervolgens wel prima samenwerken met derden. Een punt van aandacht bij de selectie van makers. *Zie voorbeeld 17.*

Inspirerende voorbeelden uit de praktijk

14 Landschapsvisie als logisch vervolg op gebiedsbiografie

Van 2004 tot en met 2015 werkten zo'n dertig deskundigen, waaronder wetenschappers van de Rijksuniversiteit Groningen en kenners van het gebied, onder leiding van Theo Spek samen aan de monumentale Landschapsbiografie van het stroomgebied van de Drentsche Aa. Deze meer dan 500 pagina's dikke biografie heeft binnen het vakgebied een standaard gezet ten aanzien van de vraag hoe een biografie kwalitatief en qua indeling kan worden aangepakt. De biografie behandelt verschillende aspecten van dit beek- en esdorpenlandschap zoals de geologische oorsprong, de prehistorische bewoning, de middeleeuwse esdorpen en de invloed van de moderne landbouw en natuurbeheer. De biografie was uitdrukkelijk bedoeld om naast een historische beschrijving van de complete ontstaans- en cultuurgeschiedenis van het inmiddels tot Nationaal Park uitgeroepen Drentsche Aa-gebied, ook als beleidsinstrument te kunnen fungeren. Daartoe sluit de biografie af met tien handvatten voor het beheer en de toekomstige ontwikkeling van het gebied. In de praktijk bleek er echter al snel behoefte te zijn aan een verdere uitwerking van die tien handvatten en werd Strootman Landschapsarchitecten gevraagd een Landschapsvisie te ontwikkelen. Die visie werd op z'n beurt nog concreter vertaald in een Inrichtingsvisie voor de beekdalen. Zo'n tien jaar na het verschijnen van de Landschapsvisie werd zij samen met een groep van bewoners en ondernemers geactualiseerd in verband met de nieuwste ontwikkelingen in het park. Terugblikkend constateren vertegenwoordigers van het Overlegorgaan Nationaal Park Drentsche Aa dat de landschapsbiografie uit 2015 vooral een wetenschappelijk fundament leverde voor het beleid dat daarop volgde. Ook vormde het een belangrijk document in de verkrijging van de status als Nationaal Park. Tegelijkertijd bleek in de praktijk behoefte te zijn aan meer concrete omgangsvormen. Zo is om duurzaam toerisme in het gebied te stimuleren recentelijk een Merkgids Drentsche Aa opgesteld die mede gebaseerd is op de leidende principes uit de Landschapsvisie.

Landschapsbiografie van de Drentsche Aa, T. Spek, H. Elerie, J. P. Bakker, I. Noordhoff, 2015 | Landschapsvisie Drentsche Aa, 2005 | Landschapsvisie Drentsche Aa 2.0, 2017 en Inrichtingsvisie beekdalen Drentsche Aa, 2015, Strootman Landschapsarchitecten

15 Concrete inzichten voor ruimtelijke planvorming

De door het Rijk aangewezen Novi-regio Zwolle ligt in de IJsseldelta en kent een grote diversiteit aan landschappen. Het stedelijk gebied, het water, de bodem en het landelijk gebied zijn nauw met elkaar verweven. Om beter te kunnen omgaan met de opgaven die nu spelen en zich in de toekomst (verder) zullen ontwikkelen is een gebiedsbiografie opgesteld. De bedoeling is om inzicht te bieden in de samenhang van de drijvende krachten en vanuit de cultuurhistorie en het landschap inspiratie mee te geven aan de plannenmakers, beleidsmakers en beslissers. Omdat in dit gebied verschillende grootschalige ruimtelijke plannen ontwikkeld worden, zoals een verstedelijkingsstrategie en het MIRT bereikbaarheid Zwolle en omstreken, zijn in de gebiedsbiografie verschillende instrumenten opgenomen die meer of minder concreet zijn en voor andere doelen en door andere gebruikers benut kunnen worden. Zo vormt de indeling in chronologische tijdsvensters en thema's zoals de omgang met het water, wonen, werken, verplaatsen en energie een onderlegger voor de verstedelijkingsstrategie. Ook is een aardkundige en cultuurhistorische relictenkaart opgenomen en zijn vijftig concrete regionale aanbevelingen opgenomen voor met name het beheer vanuit erfgoed en landschap. Ten slotte zijn er ontwikkelprincipes geformuleerd voor het doorontwikkelen van erfgoed en landschap in actuele ruimtelijke opgaven.

Gebiedsbiografie Novi-regio Zwolle; gebiedsbiografie en ontwikkelprincipes, Strootman Landschapsarchitecten, 2023

16 Concrete werkafspraken over kennis en inzichten

Hembrug is een voormalig defensieterrein, met een omvang van circa 43 hectare, gelegen op de kruising van de Zaan en het Noordzeekanaal in de metropoolregio Amsterdam. Op het terrein stond o.a. een wapen- en munitiefabriek die van 1895 tot 2003 in bedrijf was. Toen in 1989 de Berlijnse Muur viel leek er steeds minder noodzaak om munitie in eigen land te vervaardigen en sloot de fabriek. Hembrug is een uniek terrein. De uniciteit zit in de schaal en samenhang, de ruimtelijke kwaliteit ('fabrieken in het bos'), de historische diepgang (verhalen over oorlog en vrede en de industriële ontwikkeling) en de prominente locatie. Sinds 2013 wordt er door het Rijksvastgoedbedrijf in samenwerking met de gemeente Zaanstad en anderen aan gewerkt om het voormalige defensieterrein open te stellen en op te nemen in Zaanstad en de regio. Maar zo'n enorme gebiedsontwikkeling is niet overnacht klaar, zeker niet als de ontwikkelfase doorkruist wordt door de kredietcrisis en corona.
Al in 2010 stelde SteenhuisMeurs een cultuurhistorische analyse op waarin de belangrijkste waarden uit het gebied werden geduid. In 2018 werd dit gevolgd door het opstellen van zogenoemde gebiedspaspoorten. De gebiedspaspoorten zijn een belangrijke bouwsteen voor het Omgevingsplan. Ze geven per deelgebied de uitgangspunten aan voor vervanging, toevoeging en invulling. De paspoorten borgen de functionele, ruimtelijke en cultuurhistorische logica van het terrein. Er worden per deelgebied uitspraken gedaan over de transformatie van monumenten, bestaande gebouwen, nieuwe gebouwen en de organisatie en inrichting van de openbare ruimte. De gebiedspaspoorten werden vervolgens door Strootman Landschapsarchitecten benut om een Masterplan voor het gebied op te stellen. Daarin werd opnieuw het behoud van de samenhang en de eenheid van het gebied als doel geformuleerd. Tegelijkertijd vormen de gebiedspaspoorten slechts een van de vele studies naar het gebied die in het Masterplan aan de orde komen. Om de cultuurhistorische kwaliteit en samenhang van het gebied expliciet te bewaken werd een kwaliteitsteam (Q-Team) geïnstalleerd waarin opnieuw de samenstellers van de cultuurhistorische analyse en gebiedspaspoorten een rol vervulden.

Hembrugterrein Zaanstad, cultuurhistorische analyse & gebiedspaspoorten omgevingsplan, SteenhuisMeurs, 2010 resp. 2018 | Masterplan, Strootman Landschapsarchitecten, BURA Urbanism 2021

17 Verrassende oplossingen en aangrijpingspunten

Vanuit de Agenda IJsselmeergebied 2040 is een cultuurhistorische landschapsbiografie opgesteld. De biografie toont in vogelvlucht de geschiedenis van het IJsselmeer: van het ontstaan van de Zuiderzee tot de transformatie tot IJsselmeer. Ook worden ruimtelijke karakteristieken geduid zoals de oude kustlandschappen, de Zuiderzeesteden en de resultaten van Nederlandse ingenieurskunst resulterend in nieuw land en de Zuiderzeewerken. De biografie eindigt met een aantal richtinggevende ontwikkelprincipes voor het IJsselmeer. Die principes zijn uitgeschreven handreikingen zoals respecteer en versterk de grillige kustlijn met zijn kapen en baaien als uitdrukking van de aardkundige waarden en de bodemgesteldheid, de invloed van het water en de beteugeling van het water door de mens. In de daaropvolgende handreiking Omgevingskwaliteit IJsselmeergebied, die een aantal jaren later wordt opgesteld, wordt het verschil tussen de inbreng vanuit ontwerp en erfgoed goed zichtbaar. Voor het Team Omgevingskwaliteit maakt landschapsarchitect Frits Palmboom de kracht van ontwerp duidelijk door de ontwerpprincipes voor het landschap visueel inzichtelijk te maken, terwijl de inbreng vanuit de cultuurhistorie vooral beschrijvend van aard is en op kaarten wordt weergegeven.

Cultuurhistorische IJsselmeerbiografie, J. Neefjes, H. Bleumink, 2017 | Handreiking Omgevingskwaliteit IJsselmeergebied, Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2020

4 Welke middelen zijn beschikbaar

Molen Goliath met moderne windturbines, Eemshaven Groningen. Foto: Leon van Bon

De mogelijkheden binnen de eigen organisatie bepalen de reikwijdte. Een vraag aan de opdrachtgever is dus wat beschikbaar is aan **middelen**, **menskracht** en **(doorloop)tijd**. Met daaraan gekoppeld de vraag wat er binnen de eigen organisatie aanwezig is aan **kennis en (GIS)data**, nodig om de onderzoeksvraag te helpen beantwoorden. Duidelijke kaders sturen daarbij het proces. Dus wat zijn de **grenzen van het onderzoeksgebied**, welke **tijdsperioden moeten** worden meegenomen en wat is de **precieze onderzoeksvraag.**

Beschikbare middelen
Een belangrijke randvoorwaarde voor het opstellen van een biografie is natuurlijk hoeveel financiële middelen beschikbaar zijn. Daarbij moet rekening gehouden worden met het budget nodig voor het opstellen van de biografie en budget nodig voor de productie van een analoog of digitaal eindproduct, of anderszins. Ook moeten middelen gereserveerd worden voor het actueel houden van een digitale biografie dan wel opslag, distributie en wellicht herdruk van een fysieke biografie. Al naar gelang de schaal en complexiteit van de opgave zal een biografie meer kosten. Voor een kleine biografie kan worden uitgegaan van een paar duizend euro. Een middelgrote biografie kost gemiddeld tussen de dertig en vijftigduizend euro. Voor grote biografieën lopen de kosten op van vijftig naar honderdduizend euro of meer.

Beschikbare menskracht
Het is van belang om de maker van de biografie te omgeven met goede mensen. Daarbij gaat het over capabele en betrokken mensen uit de eigen organisatie of partnerorganisaties. Mensen om mee te denken (zij hebben kennis van zaken), mee te organiseren (zij weten wie betrokken moet worden en kunnen die betrokkenheid handen en voeten geven) en om teksten mee te lezen (zij nemen vaak deel aan een klankbordgroep of adviesgroep). Ook vraagt de communicatie rondom de totstandkoming van de biografie en de presentatie van het eindproduct aandacht.

Doorlooptijd
Een goede gebiedsbiografie opstellen kost tijd. Afhankelijk van de gelaagdheid van de opgave is de doorlooptijd van een biografie verschillend.

Een eenvoudige biografie zal enkele weken tot enkele maanden tijd vergen. Een middelgrote biografie zes maanden tot een jaar. En een grote biografie meer dan een jaar. En soms zelfs meer, als de beschikbare informatie toch tegenvalt, er tussentijds nieuwe ontdekkingen worden gedaan, aanvullende vragen gesteld worden of kinken in de kabel komen. Plan de doorlooptijd dus altijd met een zekere marge.

Beschikbare kennis en informatie

Breng van tevoren zoveel mogelijk in kaart welke kennis en informatie waar aanwezig is. Die informatie kan binnen de organisatie in de hoofden en handen (praktijkkennis) zitten van eigen mensen. Maar ook in eigen (geografische) databestanden en eerdere publicaties. Denk hierbij in het bijzonder aan de zogenoemde 'grijze literatuur': publicaties die niet makkelijk te vinden zijn via catalogi of online zoekopdrachten omdat ze bijvoorbeeld in lokale tijdschriften zijn gepubliceerd, in eigen beheer zijn uitgegeven of alleen voor intern gebruik bij een overheid of andere partij zijn opgesteld. Informatie en kennis kan ook bij partijen aanwezig zijn die dicht tegen de eigen organisatie aanzitten: collega-instellingen of belangen- en burgerorganisaties zoals historische verenigingen. Ook is er vaak de nodige informatie beschikbaar bij regionale organisaties zoals provinciale steunpunten cultureel erfgoed of nationale organisaties zoals de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE). De RCE onderhoudt bijvoorbeeld de eerdergenoemde digitale Erfgoedatlas, waarin een grote hoeveelheid cultuurhistorische informatie is ontsloten, evenals een overzicht met honderden eerder verschenen gebiedsbiografieën.

Overigens moet worden opgemerkt dat specifiek onderzoek zoals het opstellen van een bouwhistorische inventarisatie van historische boerderijen of archeologisch veldonderzoek in principe *niet* tot een biografie behoort. De kennis uit dit soort onderzoek kan wel een bron zijn voor het biografische onderzoek. Als dit soort inventarisaties nog moeten worden uitgevoerd voordat de biografie kan worden opgesteld, kan dit een extra investering in tijd en geld betekenen. Het is dus ook om die reden van belang te inventariseren welke informatie al beschikbaar is en welke absoluut noodzakelijk is voor het opstellen van de biografie.

Afbakening gebied

De geografische afbakening van een biografie is behoorlijk sturend voor de uiteindelijke inhoud van de biografie en heeft daarmee een strategische impact op het proces. Soms lijken fysieke grenzen duidelijk, zoals de grenzen van een gemeente, maar zijn deze grenzen vanuit historisch perspectief minder relevant. Grenzen kunnen immers vanuit politieke overwegingen relatief recent getrokken zijn. Zo kunnen gemeentelijke en provinciale grenzen na een bestuurlijke fusie anders worden gelegd. Zelfs de buitengrenzen van Nederland hebben in de loop der tijd vaak elders gelegen.

Ook landschappelijk gezien kunnen formele grenzen minder relevant zijn. Zo is er een biografie opgesteld voor het grensoverschrijdende bocagelandschap dat zich bevindt in zowel de Voerstreek van Belgisch Limburg, het Land van Herve (Belgisch Wallonië) als in het Zuid-Limburgse Heuvelland. Ook is er een biografie opgesteld voor het grensoverschrijdende landschap van de Zwinstreek dat zich deels in Zeeuws-Vlaanderen bevindt en deels in Belgisch Vlaanderen. Een landschap dat feitelijk één samenhangend verhaal vertelt. Formele bestuurlijke grenzen zeggen dus lang niet alles. *Zie voorbeeld 18 en 19.*

De keuze voor de afbakening van een gebied kan ook worden bepaald door de doelen van de biografie. Worden de resultaten van de landschapsbiografie bijvoorbeeld gebruikt om met inwoners na te denken over het eigen dorp of regio? Of gaat het veel meer over gebiedsoverstijgende opgaven zoals klimaat en energie? Een te klein schaalniveau kan bij de deelnemers tot een *not in my backyard*-reactie leiden. Een te groot gebied is voor deelnemers aan de andere kant soms moeilijk te overzien. Het is uiteraard mogelijk de opgave in deelgebieden op te splitsen, daar afzonderlijk onderzoek naar te doen en die vervolgens weer samen te voegen in een overkoepelende versie. Maar welke opgave en welk gebied er ook gekozen wordt, het bieden van helderheid over de keuze voor de begrenzing blijft van belang. Er moet een heldere logica achter de gekozen afbakening zitten die aan derden uit te leggen is.

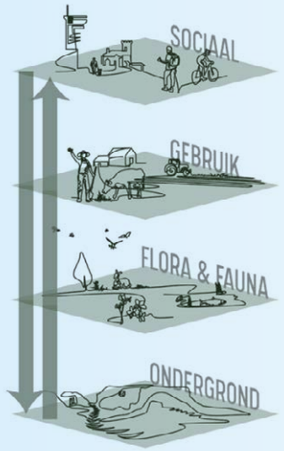
Afbakening tijdvakken

Een biografie kan ook worden afgebakend in de tijd. In principe beschrijft een biografie de lange lijnen in de tijd en maakt daarmee verbinding tussen het verleden, het heden en de toekomst. Maar moet een biografie altijd alle tijdslagen omvatten? Zoals de ijstijden uit de verre prehistorie, de Romeinse tijd, middeleeuwen en nieuwe tijd? Of ligt het accent van het onderzoek op een specifieke periode waarvan al meer of minder bekend is dat ze dominant was in de vorming van het huidige landschap? Ook hier zijn keuzes te maken.

Preciseren opgave

Er zijn gebiedsbiografieën die – zeker als een gebied voor het eerst wordt beschreven – met een brede toets allerlei aspecten met elkaar verbinden: ruimte, tijd en gebeurtenissen. Biografieën die een vervolg op zo'n brede aanpak zijn, en die opgesteld worden voor een specifiek deelgebied of vanuit een specifieke vraag, kunnen in de uitvraag de opgave inperken. Ook zijn er biografieën die specifiek ingaan op een bepaald thema zoals de turfwinning in de Deurnsche Peel of de rol van de maritieme sector in Zuid-Holland.

Inspirerende voorbeelden
uit de praktijk

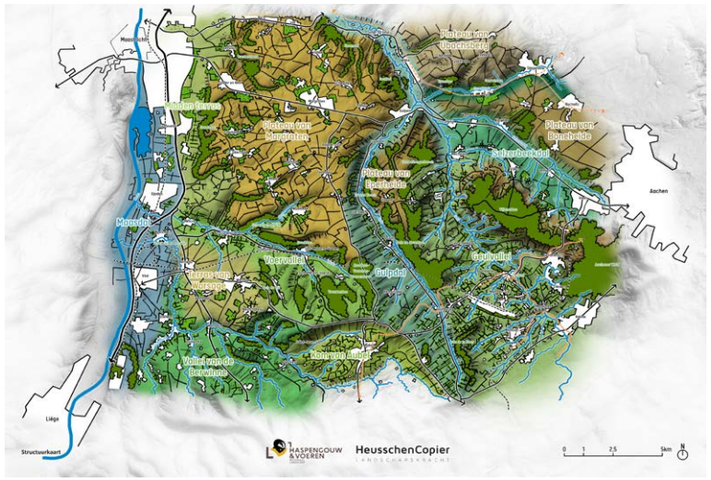

18 Duiding van de samenhang in het landschap

Het Limburgse Heuvelland, de Vlaamse Voerstreek en het Waalse Land van Herve lijken sterk op elkaar. Feitelijk vormt het gebied het groene hart tussen Aken, Maastricht en Luik. Het gebied is een zogenoemd bocagelandschap. Een kleinschalig, halfopen landschap dat gekenmerkt wordt door hagen, houtkanten, graften en bomenrijen rond en tussen weides, velden en boomgaarden. In de loop van de tijd zijn in dit landschap politieke grenzen getrokken en is het verdeeld geraakt over drie landen en verschillende regionale besturen. Ondertussen zijn de bedreigingen in de verschillende gebieden echter veelal dezelfde: weersextremen, het verdwijnen van unieke plant- en diersoorten, de onzekere toekomst van de landbouw en het intensief recreatief en toeristisch medegebruik. De behoefte aan grensoverschrijdende samenwerking groeide dan ook steeds meer. Het opstellen van een landschapsbiografie vormde een eerste stap tot die samenwerking. De biografie duidt de samenhang in het landschap. Daarbij is de biografie opgebouwd vanuit de kennis over de ondergrond, de flora en fauna, het menselijk gebruik van het landschap en het sociale landschap met bijvoorbeeld aandacht voor tradities, lokale producten en ambachten. Aan de hand van zogenoemde relictenkaarten is op kaart gezet welke sporen uit het verleden vandaag de dag nog te herkennen zijn. Hierbij werden kennis en data uit GIS-systemen van Vlaanderen, Wallonië en Nederland samengebracht. De biografie vormde ook het startpunt van het later opgestelde Masterplan en Operationeel Plan. Inmiddels heeft het gebied mede op basis van de biografie een status als landschapspark, beschikt men over een eigen organisatie en worden diverse activiteiten ontwikkeld. Zo is er bijvoorbeeld een lerend netwerk regeneratieve landbouw opgezet dat, vanzelfsprekend, grensoverschrijdend is in zijn aanpak.

Landschapsbiografie Landschapspark grenzeloos Bocagelandschap; de lijnen die ons verbinden, HeuschenCopier landschapskracht, 2023

19 Samenhang tussen natuurlijke en economische ontwikkeling

De Zwinstreek is een grensoverschrijdend landschap in Vlaanderen en Zeeuws-Vlaanderen waarvan de geschiedenis sterk is bepaald door de wisselwerking tussen zee en mens. De biografie is opgesteld in het kader van de kandidatuur van de streek voor een erkenning als grensoverschrijdend landschapspark door de Vlaamse overheid. Het partnernetwerk van de streek wordt gevormd door de steden zoals Brugge en Sluis en de provincies Oost- en West-Vlaanderen en Zeeland. De biografie beschrijft de ruimtelijke ontwikkeling van de streek vanuit de thema's natuurlijke dynamiek, water, productie, militaire geschiedenis, recreatie en biodiversiteit. Afgesloten wordt met een blik op de toekomst waarin rondom karakteristieke thema's van de regio ambities en kansen worden benoemd. In het gebied bepaalden zee, getijden en zandafzettingen het landschap. Vanaf de middeleeuwen gingen bewoners het gebied steeds sterker beheersen met dijken, dammen, sluizen, kanalen en inpolderingen.
De stormvloed van 1134 droeg bij aan het ontstaan van het Zwin, dat Brugge via een netwerk van havenplaatsen met de Noordzee verbond. Hierdoor ontwikkelde de streek zich tot een belangrijk internationaal handelsgebied. Toen het Zwin verzandde, veranderden economie en landschap opnieuw. Landbouw en waterbeheer vormden vervolgens het karakteristieke open polderlandschap. Oorlogen lieten eveneens duidelijke sporen achter. Zo herinneren vestingsteden, forten, linies, dijken en inundatiegebieden aan eeuwen van militaire conflicten én aan de vorming van de huidige bestuurlijke landsgrens terwijl het landschap één samenhangend geheel vormt. Vanaf de negentiende en twintigste eeuw kregen kusttoerisme, infrastructuur en recreatie steeds meer invloed. Tegelijk bezit de streek grote natuurwaarden, met duinen, slikken, schorren, kreken, graslanden en polders die belangrijk zijn voor planten en miljoenen trekvogels. In 2023 kreeg de Zwinstreek de officiële erkenning als Vlaams Landschapspark, een kwaliteitslabel voor uitzonderlijke landschappen met een sterke identiteit en toekomstvisie.
Er wordt gewerkt aan een duurzame toekomst voor het gebied, waarbij natuur, landbouw, erfgoed, water en recreatie op een evenwichtige manier met elkaar verbonden moeten worden.

Landschapsbiografie van de Zwinstreek, Must Stedebouw, 2023

5 Wat wordt de vorm van de biografie

Maasvlakte Rotterdam.
Foto: Milliped Wikimedia Commons

Kies een vorm die past bij de doelgroep. Een biografie kan **analoog** als atlas, boek of strip worden vormgegeven. **Digitaal** als (interactieve) pdf, website of app. Of **anders beleefbaar** als podcast, serious game of wandeling door het gebied. Combi's kunnen uiteraard ook.
Een biografie is bovendien flexibel. Afhankelijk van het doel en behoefte kan een biografie worden uitgebreid of gecombineerd met andere instrumenten, zoals een cultuurhistorische waardenkaart (CHW) of een landschapsecologische systeemanalyse (LESA).

Verschillende mogelijkheden
Bij de keuze voor de eindvorm van een gebiedsbiografie zijn er legio mogelijkheden. Van dikke fullcolour boekwerken tot digitale atlassen, van stripverhalen tot websites met interactieve kaarten en van podcasts tot bordspellen. Elke vorm heeft voor- en nadelen en brengt uitdagingen met zich mee als het gaat om toegankelijkheid en beschikbaarheid.

Grofweg zijn er drie insteken te onderscheiden voor de vormgeving van een biografie met ieder eigen karakteristieken:
→ Analoog (rapport, atlas, boek, strip)
→ Digitaal (al dan niet interactieve pdf, website of app)
→ Anders beleefbaar (een podcast gekoppeld aan een wandelroute, een puzzel of *serious game*)

Sommige biografieën kennen meerdere verschijningsvormen, waarbij na het aanvankelijke succes van de ene vorm na verloop van tijd een andere vorm wordt gekozen.

Analoog
Als de biografie vormgegeven wordt als papieren boek, zitten er al snel kosten voor de afnemer aan verbonden. Een boekenprijs van 30-50 euro en soms zelfs meer is niet ongebruikelijk. De vraag is of dat wenselijk is als een breed publiek bereikt moet worden. Daarbij spelen voor de opdrachtgever naast de kosten voor de productie ook zaken als opslag en distributie een rol. Regelmatig wordt daarom samenwerking gezocht met een uitgever. Daarnaast is er het aspect levensduur. Een boek kan herdrukt worden, maar een boek is ook statisch, kan verouderen en uit zicht raken in de vloed aan publicaties die jaarlijks verschijnen. Ook is een belangrijke vraag of de jongere generaties die digitaal opgroeien genegen zijn een (dik) boek door te lezen.
Tegelijkertijd zijn er gebiedsbiografieën zoals van De Veluwe, het Groene Hart of de Atlas van het Oer-IJ die zo succesvol zijn dat ze al verschillende herdrukken hebben beleefd.
En voor veel mensen gaat er niets boven het in handen houden van een echt boek waarmee

de biografie letterlijk tastbaar wordt. Varianten op een 'leesboek' zijn bijvoorbeeld biografieën die als stripverhaal worden uitgegeven waarmee een jongere doelgroep bereikt kan worden. De tekeningen bieden daarbij ook een oplossing voor de weergave van tijdvakken, zoals over de prehistorie, waarvan geen beeldmateriaal beschikbaar is. *Zie voorbeeld 20, 21 en 22.*

Digitaal

Een biografie kan ook als pdf worden aangeboden – soms in een lagere resolutie – zodat eenieder die geïnteresseerd is kosteloos toegang heeft tot de informatie. Ook zijn er biografieën die als website worden ontsloten. Beide vormen kunnen ook interactief worden opgezet als kaartverhalen waarbij de bezoeker video's kan starten en op kaarten door kan klikken naar uitklapkaders met verdiepende informatie. Interessant aan zo'n digitale opzet is dat de biografie ook aangepast, uitgebreid en actueel gehouden kan worden. De bezoeker kan zelfs de mogelijkheid worden geboden om eigen kennis en ervaringen toe te voegen. Tegelijkertijd vraagt een website in vergelijking met een boek wel permanent onderhoud en beheer. Die beheerstaak kan binnen de eigen organisatie van de opdrachtgever worden belegd of eventueel aan de makers worden uitbesteed. Ook moet er aandacht zijn voor de samenhang met andere websites en databestanden binnen de eigen organisatie. Tegenover de tastbaarheid van een boek zien sommigen een digitale pdf of website als abstract. Ook is een analoog product permanent aanwezig (het staat in de boekenkast) terwijl een digitale biografie vraagt om een actieve zoekhandeling naar een adres met behulp van een medium (pc, tablet of telefoon) om de gevraagde informatie te kunnen bereiken. *Zie voorbeeld 23.*

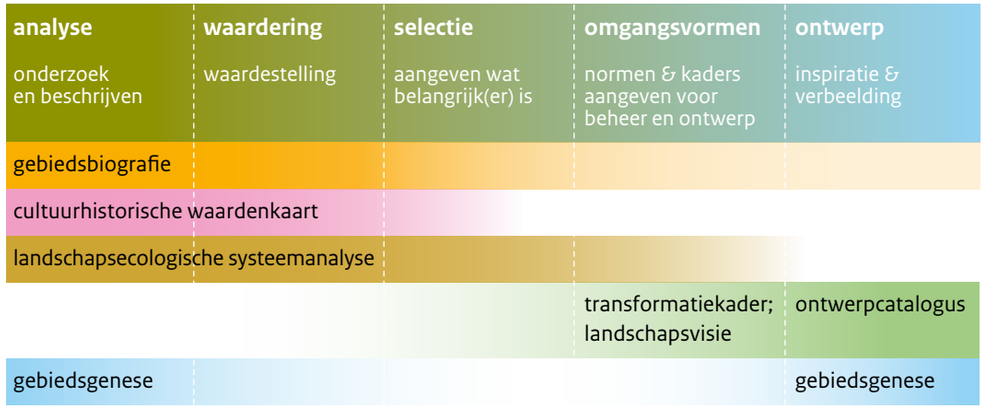
Anders beleefbaar

Ten slotte kan een biografie ook andere vormen aannemen zoals een podcast gekoppeld aan een uitgezette wandeling door een gebied. *Zie voorbeeld 1.* Ook vormen biografieën input voor kunstmanifestaties, zijn er driedimensionaal uitgevoerde puzzels en gezelschapsspellen in de vorm van een bordspel of een *serious game*. *Zie voorbeeld 24.* Het tactiele naast de digitale of papieren werkelijkheid. Het voordeel van een dergelijke vorm is dat het een element van verrassing bevat, het historische verhaal in een andere context plaatst en zo voor andere doelgroepen toegankelijk kan maken. Aan deze vormgeving zitten natuurlijk ook productiekosten verbonden. En soms vragen dergelijke biografieën om een bredere inbedding in het beleid, bijvoorbeeld cultuur- of sociaal beleid. En op zijn minst vragen ze om een toelichting of begeleiding, zoals bij een spel.

Eventuele bijproducten

In de basis worden in gebiedsbiografieën altijd feiten verzameld, gewaardeerd, geanalyseerd en in hun context geduid. Maar met name bij een ruimtelijke opgave kan er meer worden gevraagd dan dat. Opdrachtgevers eisen dan dat er op basis van de biografie richting gegeven wordt of keuzes gemaakt kunnen worden. Sommige biografieën worden daarom in een later stadium uitgebreid met andere instrumenten of producten, terwijl bij andere biografieën meteen vanaf de start zulke aanvullende producten worden meegenomen. Deze elementen zijn vaak ook aparte erfgoedinstrumenten die bekend zijn onder een andere benaming. Hieronder zetten we de belangrijkste instrumenten op een rij.

Figuur 3: de modulaire mogelijkheden van een gebiedsbiografie: analyse en waardering horen standaard tot een biografie, de aspecten selectie, omgangsvormen en ontwerp kunnen vanaf het begin of later worden toegevoegd. Andere erfgoedinstrumenten leggen eigen accenten in hun benadering, overlappen soms de biografie of vullen haar aan.

Een **cultuurhistorische waardenkaart** (CHW) brengt de archeologische, aardkundige, bouwkundige en landschappelijke waarden van een gebied systematisch in kaart, op basis van beoordelingscriteria zoals kenmerkendheid, ensemblewaarde, zeldzaamheid en gaafheid.[4] Naast deze waardering door experts kunnen eventueel ook waarderingen door gebruikers of bewoners worden meegenomen zoals gebruiks- of belevingswaarde. Waar de gebiedsbiografie focust op een overzicht op hoofdlijnen van de ontwikkelingsgeschiedenis, focust een CHW op de concrete sporen die daarvan in de huidige leefomgeving bewaard gebleven zijn. Het eindproduct is een (digitale) kaart waarop de waarde van afzonderlijke structuren, elementen en punten in het landschap met kleuren wordt gevisualiseerd. Deze kaart kan vervolgens gebruikt worden voor het opstellen van regels in het omgevingsplan of voor ander beleid. *Zie voorbeeld 25 en 26.*

Vanuit de landschapsecologie is er het instrument van **de landschapsecologische systeemanalyse** (LESA).[5] Een LESA analyseert een gebied vooral vanuit ecologisch perspectief. Er wordt met name gekeken naar bodem en reliëf en de daarmee samenhangende ontwikkeling van het watersysteem, de vegetatie, diersoorten en het historische landgebruik. De analyse is expliciet bedoeld voor natuurbehoud, -herstel of -beheer in een gebied. *Zie voorbeeld 27.*

Sommige instrumenten worden ingezet in vervolg op cultuurhistorisch onderzoek zoals een gebiedsbiografie of cultuurhistorische verkenning om duidelijke kaders of ontwerpuitgangspunten te formuleren voor een vervolgstap of -proces. Dit geldt bijvoorbeeld voor een **transformatiekader**, dat focust op de mogelijke ontwikkelruimte of -potentie van een gebouw of gebied waarbij de cultuurhistorische waarden

worden behouden, benut of versterkt.[6] Ook het maken van een kansenkaart of **ontwerpcatalogus** kan een manier zijn om de cultuurhistorische waarden van een landschap of plek te vertalen in een specifieke ontwerpopgave voor het vergroten van de ruimtelijke kwaliteit of het creëren van een nieuwe identiteit. Voor het vertalen van de cultuurhistorische waarden van een gebied naar specifieke afspraken over beleid en beheer kan ook een **landschapsvisie** worden opgesteld. *Zie voorbeeld 28.*

Specifiek voor steden en dorpen is recent door de Stichting Toegepast Onderzoek Waterbeheer (STOWA) en de RCE de methodiek van de **gebiedsgenese** ontwikkeld.[7] *Zie voorbeeld 29.* Hierbij worden inzichten over de historische ontwikkeling van het bodem- en watersysteem van een stad of gebied ingezet als oplossing voor actuele ruimtelijke vraagstukken als klimaatadaptatie of gebiedsontwikkeling. De methode is sterk geografisch geworteld, maar legt – in tegenstelling tot de meeste gebiedsbiografieën – de focus op de stedelijke omgeving.

Inspirerende voorbeelden
uit de praktijk

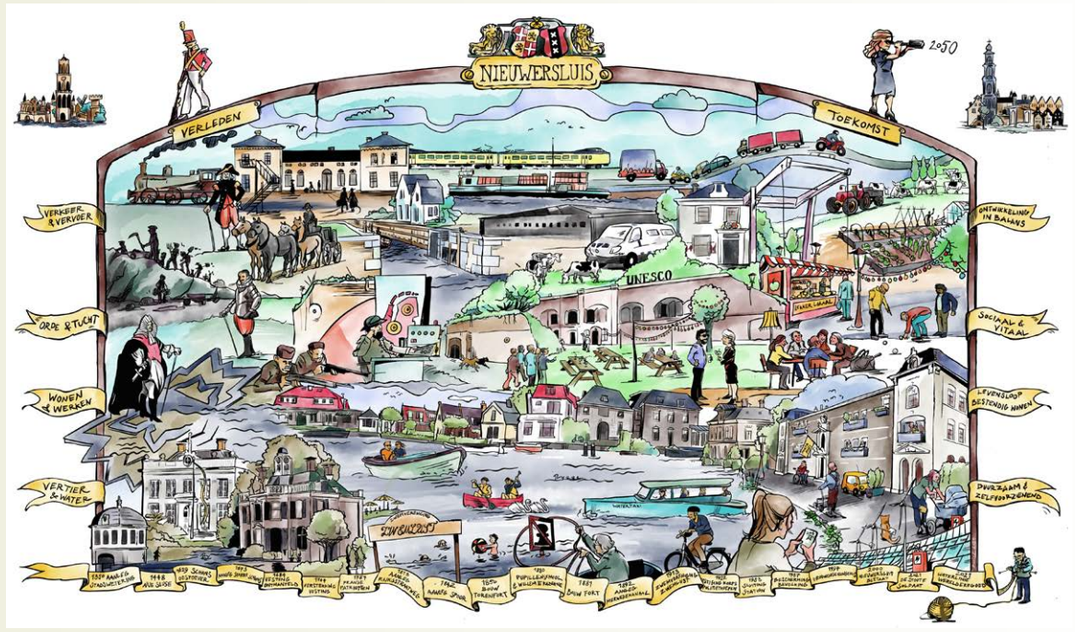
Landschapsbiografie Noardeast-Fryslân, Cultuurland Advies, 2021, tekening: Reinout Krajenbrink

20 Met tekeningen perioden beeldend weergeven

Voor de gemeente Noardeast-Fryslân heeft Cultuurland Advies een analoge én digitale landschapsbiografie opgesteld. De landschapsbiografie is opgesteld als basis voor de omgevingsvisie. In de biografie zijn illustraties terug te vinden van Reinout Krajenbrink. Hij heeft ook een poster opgesteld waarin in één beeld drie belangrijke ontwikkelingsfasen van het gebied zijn verbeeld.

21 Verleden, heden en toekomst in één beeld weergegeven

In opdracht van het dorp Nieuwersluis, en gefaciliteerd door de gemeente Stichtse Vecht, is in 2023 een dorpsvisie voor Nieuwersluis opgesteld waarin de visie op de toekomst gebaseerd werd op het verleden van het dorp. De bewogen geschiedenis van het dorp dat zich aan de Vecht, tussen Utrecht en Amsterdam in bevindt, bleek voor vele dorpsbewoners onbekend. Samen met de historische vereniging en de bewoners is het verhaal én het beeld van het dorp ontwikkeld. De in één tekening vervatte 'canon' geeft aan de linkerkant de drijvende krachten weer die het dorp gemaakt hebben tot wat het nu is. Aan de rechterkant staan de toekomstdromen van het dorp weergegeven. De tekening zelf schetst van links naar rechts een aantal historische figuren en gebeurtenissen, de actualiteit op en rondom het water en de voorziene toekomst, bijvoorbeeld op het terrein van de huidige vrouwengevangenis. De canon is op een grote plaquette afgedrukt en staat op een prominente plek in het dorp.

Dorpsvisie Nieuwersluis, Frankenvrij, 2023, tekening: Emiel Geerdink/CrossMedia

22 Jong publiek bereiken in de vorm van een graphic novel

De biografie van Rotterdam werd in 2023 als stripboek uitgegeven onder de titel METRO 010. Dit boekwerk bevat de biografie van de stad Rotterdam gepresenteerd in stripverhalen waarbij verschillende tekenaars een specifieke periode uit de geschiedenis van de stad voor hun rekening nemen. Ook zijn er archiefbeelden, foto's, plattegronden, verhalen en gedichten aan het boek toegevoegd. Bureau Crimson Historians & Urbanists heeft het biografische deel voor haar rekening genomen en ook een vijftal toekomstscenario's geschetst. Alle informatie is verzameld en geproduceerd door tientallen mensen die een band hebben met de stad. Letterlijk dóór Rotterdammers, vóór Rotterdammers. De publicatie is gratis beschikbaar gesteld aan alle leerlingen van de basisscholen in de stad. Bovendien werd in de Centrale Bibliotheek van Rotterdam een tentoonstelling over deze biografie georganiseerd.

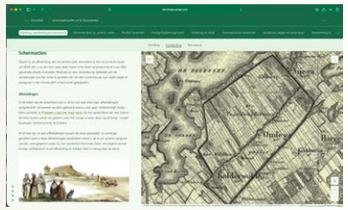
METRO 010, onwaarschijnlijk maar waargebeurd. Een graphic novel over die wereldstad aan de Maas, Ellen Schindler, Crimson e.a., 2023

Tekening: Sai Rodrigues

23 Digitaal vormgegeven landschapsbiografie als oplossing

Het zuidwestelijke hoekpunt van de provincie Friesland wordt gekenmerkt door een grote verscheidenheid aan landschapstypen, zoals het stuwwallenlandschap in Gaasterland, de IJsselmeerkust van Makkum tot Lemmer, de kleizone met de welbekende terpen en het veengebied van de Friese Meren. Het gebied behoort bestuurlijk tot de gemeente De Fryske Marren en de gemeente Súdwest-Fryslân: qua oppervlakte de grootste gemeente van Nederland met 6 steden en 83 dorpen. In het gebied ligt ook het Nationaal Landschap Zuidwest Fryslân. Samen met het bezoekerscentrum Mar en Klif van dat nationaal landschap hebben beide gemeenten de opdracht gegeven tot het opstellen van een landschapsbiografie en cultuurhistorische inventarisatie. Daarbij is gekozen voor een digitale vorm waardoor aangesloten kan worden op de bestaande cultuurhistorische kaart van Fryslân en de door de provincie Fryslân uitgegeven 'Wordingsgeschiedenis van Fryslân'. De digitale biografie is vormgegeven in een zogenoemde storymap. Een storymap is een digitaal 'boekwerk' waarin teksten, foto's, filmpjes en interactieve kaarten kunnen worden opgenomen. Op deze manier kan de gebruiker zelf het landschap ontdekken en op zoek gaan naar specifieke informatie over zijn of haar woonomgeving. Omdat het een dynamisch, online product betreft, kan de informatie voortdurend worden aangevuld met nieuwe inzichten. De biografie en waarderingskaart helpen niet alleen om het verhaal van het gebied beter over het voetlicht te krijgen, maar vormen ook de basis voor nieuwe omgevingsplannen.

Dynamische webapplicatie Súdwesthoeke met storyboard, ruimte voor aanpassing en toevoegingen (Cultuurland), 2019

24 Verrassende driedimensionale resultaten

De provincie Zuid-Holland formuleert in haar erfgoedbeleid altijd een aantal speerpunten. Een van deze zogenoemde erfgoedlijnen is de Maritieme Industrie die zich richt op de industrialisatie van de maritieme sector langs de waterlijn van Hoek van Holland tot en met Gorinchem. Kenmerkend voor deze regio is de invloed van de maritieme industrie op de economische, sociale en culturele ontwikkeling. De erfgoedlijn bestond uit het onderzoek naar het behoud en de versterking van de beleving van maritiem-industrieel erfgoed en het leveren van een bijdrage aan de identiteit van de maritieme regio. In deze erfgoedlijn werd samengewerkt met de TU Delft, opleiding Landschapsarchitectuur. De studenten onderzochten door middel van het opstellen van (deel)biografieën plaatsen en gebieden langs de Nieuwe Waterweg, het Scheur, de Nieuwe Maas en de Merwede. Daarbij werden de studenten niet alleen gevraagd om een biografie in tekst en beeld op te stellen, maar de biografie ook driedimensionaal vorm te geven. Dit leidde tot ontwerpen zoals een uit elkaar te halen houten sleepboot van Damen Shipyards waarbij elk onderdeel een deel van de biografie rondom Hardinxveld-Giessendam vertelt; een waaier van mogelijkheden voor het gebied rondom Giessen/Schelluinen; de plattegrond van Gorinchem vormgegeven als een 3D-puzzel vol verhalen.

foto: Crimson Historians & Urbanists

25 Logisch vervolg op een cultuurhistorische waardestelling

De Eerste Nederlandse Cement Industrie (ENCI) bevindt zich net buiten Maastricht, aan de voet van de Sint Pieterberg. De fabriek heeft bijna een eeuw lang een belangrijke stempel gedrukt op Maastricht als maakstad met naast de ENCI ook fabrieken als de Sfinx en de Mosa. De gemeente Maastricht voelt dan ook een grote betrokkenheid bij de plek. Het is een site bestaande uit verschillende gebouwen en machines uit verschillende perioden van ontwikkeling van de fabriek. Met daarnaast een bijbehorend landschap waaruit zand en mergel werd gewonnen voor het cement. Na een periode van groei en bloei werd de laatste decennia steeds duidelijker dat de ENCI-fabriek geheel of gedeeltelijk zou gaan sluiten. Vooruitlopend hierop gaf de gemeente in 2012 de opdracht voor een cultuurhistorische inventarisatie van een deel van de fabrieksgebouwen. Ook werd in 2009 al een plan van transformatie opgesteld. Toen in 2018 de winning van mergel echter al volledig stopte en in 2020 de fabriek definitief dichtging, ontstond een nieuwe situatie. Deze totale sluiting vroeg om een herziening van de oorspronkelijke waardestelling waarbij nu ook de Rijksbouwmeester, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en de provincie Limburg betrokken werden. Toen Crimson als opsteller van de waardestelling voor het eerst ter plekke poolshoogte kwam nemen, bleek dat de sloop van een aantal essentiële fabrieksonderdelen al op de planning stond. Crimson wist die sloop te voorkomen. In eerste instantie tegen de zin van de omwonenden, die bang waren dat het behoud van de onderdelen zoals ovens zou kunnen betekenen dat de fabriek weer open zou kunnen gaan. Het leidde er uiteindelijk toe dat de oorspronkelijke vraag naar een waardestelling evolueerde tot een vraag naar een breder afwegingskader. Dat leidde tot de opstelling van een complete biografie van het gebied, inclusief een transformatiekader. Daarbij zijn ook toekomstvisies/kansrijke scenario's geschetst waarbij het ENCI-terrein zou worden getransformeerd tot of een industrielandschap bestemd voor kunst en cultuur, of als sciencepark zou kunnen aansluiten bij de Brightlands Campus in de regio. Uiteindelijk is ervoor gekozen om de ENCI de komende jaren stapsgewijs te transformeren tot een moderne woonwijk, vooral bedoeld voor jongeren, in combinatie met een creatieve hub voor de maakindustrie. Om het behoud van het complex te verankeren zijn in 2025 vijf fabrieksonderdelen aangewezen als rijksmonument en achttien als gemeentelijk monument. Het gebied rondom het fabriekscomplex is inmiddels overgedragen aan de Vereniging Natuurmonumenten en wordt steeds verder opengesteld voor natuur- en recreatiedoelen.

Fabriekscomplex Eerste Nederlandse Cement Industrie te Maastricht, Crimson Historians & Urbanists, 2022

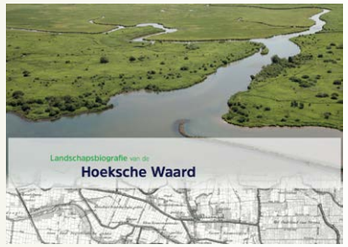

26 Combinatie met een cultuurhistorische waardenkaart

De Hoeksche Waard is een eiland in het zuidwesten van het land. Samen met het veel kleinere eiland Tiengemeten vormt het sinds 2019 de gemeente Hoeksche Waard.
Het ontbrak de gemeente aan een samenhangend beeld van de ontwikkeling van het natuurlijke landschap en de interactie tussen de mens als gebruiker van dat landschap. Daarom werd een dubbele opdracht aan Cultuurland verstrekt: stel een landschapsbiografie op waarin ingegaan wordt op de verschillende ontwikkelingsfasen, én maak een waardenkaart waarop de belangrijkste elementen van die ontwikkeling terug te zien zijn.

Gestart werd met het inventariseren, waarderen en karteren van alle landschappelijke en cultuurhistorische elementen. In de biografie zijn vervolgens de onderlinge verbanden beschreven tussen bijvoorbeeld landgebruik, historische bebouwing en hydrologie. Daardoor krijgen op het eerste gezicht alledaagse elementen opnieuw betekenis. Denk bijvoorbeeld aan een oude inbraakgeul van de Sint Elisabethsvloed uit 1421 die momenteel alleen nog als perceelsgrens te herkennen is.
De landschapsbiografie is chronologisch opgebouwd in zes hoofdstukken. Aan het einde van ieder hoofdstuk is een kaart opgenomen met objecten en structuren uit de betreffende periode die nog aanwezig of herkenbaar zijn in het huidige landschap. Kernwaarden die het landschap maken tot wat het is. De waardenkaart vormt samen met de landschapsbiografie een belangrijke onderlegger voor toekomstige ruimtelijke ontwikkelingen binnen de gemeente. De landschapsbiografie is echter niet alleen een beleidsdocument, maar is ook bedoeld voor inwoners, ondernemers en toeristen.

Landschapsbiografie en cultuurhistorische waardenkaart Hoeksche Waard, Cultuurland Advies, 2024

27 Natuurlijke ontwikkelingen en menselijk ingrijpen

De biografie van het Reestdal is opgesteld in opdracht van Landschap Overijssel en Het Drentse Landschap. De studie onderzoekt niet alleen het beekdal zelf, maar ook het bredere landschap waarin beek, hogere gronden, nederzettingen, landbouwgronden en natuurgebieden functioneel met elkaar verbonden zijn. Vernieuwend is de combinatie van een landschapsbiografie met een landschapsecologische systeemanalyse (LESA). De landschapsbiografie reconstrueert vanuit fysische geografie, archeologie en historische bronnen hoe mensen het landschap door de tijd heen hebben ingericht en gebruikt. De LESA richt zich vooral op de samenhang tussen ondergrond, hydrologie en vegetatie. Samen maken deze methoden de samenhang tussen aarde, mens en natuur inzichtelijk. Ze verklaren hoe het huidige landschap is ontstaan maar ook hoe het ecologisch functioneert. In de biografie is dit geïllustreerd met schematische doorsneden van het landschap op verschillende momenten in de tijd. Historisch landgebruik en waterbeheer hebben mede bepaald waar natuurwaarden voorkomen. Terwijl bodem en hydrologie op hun beurt de mogelijkheden voor bewoning en landbouw stuurden. De belangrijkste conclusie is dat het Reestdal een uitzonderlijk sterke samenhang bezit tussen aardkundige, cultuurhistorische en ecologische waarden. Zowel zichtbaar op lokaal als op regionaal niveau. Daardoor biedt de gecombineerde aanpak concrete aanknopingspunten voor toekomstig natuur-, landschaps- en waterbeheer zoals voor een hieruit volgende Landschapsvisie Reestdal.

Gevormd & bewaard door de tijd; biografie van het Reestdal, B. Boivin, 2023

28 Concreet richting krijgen in een transformatiekader

In Nijmegen-West ligt een voormalig industrieterrein waarvan de geschiedenis teruggaat tot de Romeinse tijd. Het gebied wordt herontwikkeld waarbij een aantal bepalende industriële gebouwen worden behouden en herbestemd. Zo ook het NYMA-gebouw. Na cultuurhistorisch onderzoek naar de ontwikkelingsgeschiedenis van de plek is door de gemeente Nijmegen de opdracht gegeven voor het opstellen van een transformatiekader. In dat transformatiekader zijn stedenbouwkundige uitgangspunten geformuleerd gebaseerd op een combinatie van drie ruimtelijke pijlers: groots landschap, robuuste relicten en industriële logica. Het document vormt een toetsingskader voor de welstand.

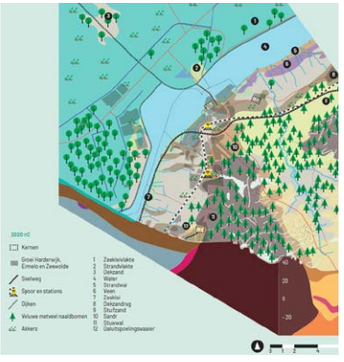

Transformatiekader NYMA-terrein Nijmegen, ZUS, 2020
Foto: NYMA Sander Vermeer | Thomas Mayer

29 Analyse waarbij water en bodem sturend zijn

De stads- of gebiedsgenese onderscheidt zich van een gebiedsbiografie vooral door de manier waarop het landschap als een driedimensionaal natuurlijk systeem wordt onderzocht en vervolgens wordt gekoppeld aan de hedendaagse ontwikkeling van stad en land. Kenmerkend zijn de driedimensionale dwarsdoorsneden en visualisaties, waarin maaiveld én ondergrond gezamenlijk worden weergegeven. De analyse kijkt daarbij tot circa 30 meter diepte en brengt bodemlagen, reliëf, grondwaterstromen, infiltratie en kwel met elkaar in verband. In de gebiedsgenese van Ermelo, Harderwijk en Zeewolde wordt op deze manier bijvoorbeeld zichtbaar hoe de stuwwal, dekzanden, slecht doorlatende klei- en leemlagen en lagergelegen gebieden samen één functionerend systeem vormen.
De aanpak van een stads- of gebiedsgenese begint onder het maaiveld. Eerst wordt het natuurlijke systeem ontleed in landschap, ondergrond en water. Vervolgens wordt de bewoningsgeschiedenis geanalyseerd. Per historische periode wordt beschreven hoe de mens door middel van aanpassingen reageerde op de mogelijkheden en beperkingen van het natuurlijke systeem. Daarmee legt de genesemethodiek net wat andere accenten dan een gebiedsbiografie.
De chronologische beschrijving is grotendeels vergelijkbaar, maar specifiek voor de genese is de systematische koppeling tussen ondergrond, watersysteem, bovengronds landschap en de menselijke ontwikkeling. Het verleden wordt zo gebruikt om de werking en draagkracht van het huidige natuurlijke systeem te begrijpen. Dat maakt de genese niet alleen een historisch verhaal, maar ook een instrument om toekomstige ruimtelijke keuzes vanuit water en bodem te onderbouwen.

Gebiedsgenese Ermelo, Harderwijk, Zeewolde. Drie gemeenten, één gebied, Henk Bouwmeester (red.), 2023

6 Wat wordt de aanpak van de biografie

Werkspoorhal op Oostenburg, Amsterdam, foto: VORM Bouw

De kwaliteit en effectiviteit van een biografie worden sterk bepaald door **de kwaliteit van het onderzoek** en de inrichting van een **interactief proces** voor de totstandkoming van de biografie. Het onderzoek gaat over het aanboren van de juiste bronnen, het destilleren en synthetiseren van dragende verhaallijnen en het verwoorden en verbeelden van aansprekende verhalen en richtinggevende handvatten. De inrichting van het proces gaat over het betrekken en mede-eigenaar maken van de juiste mensen en organisaties. De zogenoemde stake- en shareholders. Soms wordt hiervoor ook **kunst** ingezet om zo een breder of ander publiek te horen en te betrekken.

De kwaliteit van het onderzoek

Het opstellen van een gebiedsbiografie vereist vaak het combineren van kennis uit diverse disciplines, zoals de archeologie, historische geografie, bodemkunde of de studie van veldnamen. Het vergt bovendien kennis van (geografische)data en uiteenlopende, soms oude en lastig te begrijpen bronnen. Denk aan kaarten, archeologische vondsten, foto's en documenten in archieven. Die documenten en data zijn vrijwel nooit gemaakt met het oog op historisch onderzoek of voor gebruik in de ruimtelijke ordening. Ze moeten dus onderling zorgvuldig worden vergeleken en op betrouwbaarheid worden beoordeeld. Ook het doen van veldonderzoek en het afnemen van interviews vergt specifieke kennis en kunde. Cultuurhistorisch onderzoek moet dan ook altijd voldoen aan in de wetenschap gehanteerde eisen die betrekking hebben op het verzamelen, analyseren en presenteren van onderzoeksgegevens.

Het opstellen van een gebiedsbiografie door een onderzoeker kan in zeven stappen worden samengevat:[1]

1. Het in samenspraak met de opdrachtgever nader afbakenen van het onderzoeksgebied, de periode van onderzoek en de onderzoeksvraag (de opgave)
2. Het opstellen van een onderzoeksplan
3. Het interactief met stake- en shareholders verzamelen van informatie via bronnen- en literatuuronderzoek, interviews en/of veldwerk
4. Het analyseren van de verzamelde informatie
5. Het opstellen van een complete, samenhangende en verklarende beschrijving van de aanwezige patronen en elementen (in tekst, beeld en kaart)
6. Het opstellen van een toegankelijk geschreven onderzoeksrapport met kaarten en beelden
7. Het beschikbaar stellen van de verzamelde gegevens in bijvoorbeeld online databases en GIS-systemen.

Zoals eerder aangegeven, kan een ontwerper bij de verschillende stappen met behulp van ontwerpend onderzoek een eigen rol vervullen en aanvullende perspectieven bieden.

Een interactief proces

Een biografie moet naast een wetenschappelijk verantwoorde aanpak vooral ook geworteld zijn in het gebied dat beschreven wordt. Een landschapsbiografie geeft immers behalve aan het fysieke landschap ook aandacht aan het zogenoemde sociale en mentale landschap. En dat landschap is vooral verbonden aan mensen, en minder aan dingen. Die menselijke worteling ontstaat door bewoners, ambtenaren (van verschillende disciplines), bestuurders en lokale kenners zoals heemkundekringen en belangenorganisaties in het proces te betrekken. Betrokkenheid van veel partijen zorgt er wellicht voor dat het proces minder snel verloopt dan wanneer een beperkt aantal deskundigen zich opsluit, maar heeft twee belangrijke voordelen. Zo kunnen onverwachte perspectieven of bijzondere kennis worden aangeboord die niet in de boeken van de professional terug te vinden is. Daarnaast zorgt het betrekken van bewoners en andere lokale partijen voor verbinding met elkaar, met de streek en met de biografie. Betrokken partijen kunnen zich zo mede-eigenaar van de biografie gaan voelen. En dat kan bijdragen aan de continuïteit van processen omdat deze partijen langjarig kunnen opkomen voor het belang van landschap en erfgoed. Zij wonen er immers. Terwijl bestuurders of plannenmakers relatief snel van functie kunnen wisselen.

Zie voorbeeld 30 en 31.

Vaak wordt het opstellen van een gebiedsbiografie gelabeld als een participatieproces. In het kader van het opstellen van omgevingsvisies en ruimtelijke plannen is daar inmiddels de nodige ervaring mee opgedaan. Ook zijn hiervoor allerlei werkvormen voorhanden.[2] Mocht die kennis niet aanwezig zijn in de eigen organisatie of in het bureau/het team dat de gebiedsbiografie gaat opstellen, dan kan het verstandig zijn een aparte procesbegeleider hiervoor in te huren of binnen de eigen organisatie te bezien of kennis hierover aanwezig is (bij gemeenten vaak in het sociale domein). In de kern is het interactieve proces bij het opstellen van een biografie echter méér dan een klassiek participatietraject. Zo kunnen participerende partijen kennis inbrengen door in archieven te duiken, naar oud beeldmateriaal te zoeken of oude verhalen uit de streek verzamelen. Ook kunnen partijen worden betrokken bij de formulering van de kaders of ontwikkelperspectieven en de presentatie en organisatie van de eindresultaten. Participerende partijen kunnen dus echt deelnemer worden in het proces. Het interactieve proces kan zo een essentieel onderdeel worden van de ontwikkeling van de biografie. En van het draagvlak voor die biografie. In een artikel verwoordt Marinke Steenhuis dit treffend als zij vertelt over de vele gesprekken die zij voert bij het opstellen van een gebiedsbiografie:

de gesprekken kunnen worden opgevat als 'participatie', maar dat begrip valt nooit. Dat is niet een woord dat bij mensen resoneert. Er worden ook geen geeltjes geplakt, striptekeningen gemaakt of stellingen aangeboden via de Mentimeter. Vanuit een neutrale houding wordt geluisterd naar verhalen en zorgen, en gelet op terugkerende patronen. Want het zijn juist de patronen van vroeger, zowel landbouwkundig als in de groep, die mogelijk opnieuw ingezet kunnen worden voor de opgaven van morgen. Ze horen immers bij de gemeenschap.[3]

Voor de inrichting van het interactieve proces is het van belang vormen te kiezen die passen bij de opgave en bij de deelnemers. Dit kunnen excursies zijn, gesprekken tussen experts en ervaringsdeskundigen op locatie of ontwerpateliers waar ontwerpers de verbinding kunnen schetsen tussen het feitelijke en het algemene. Daarbij blijft overigens professionele begeleiding van belang door mensen met kennis over het gebied en/of thematiek. Zij kunnen ervoor zorgen dat particuliere ervaringen in een bredere context geplaatst worden. Maar de werkvorm moet vooral geen doel op zich worden en geen standaard kunstje zijn. Want in essentie gaat het hier om zaken als nabijheid en empathie, waarbij deelnemers voelen dat hun deelname serieus genomen wordt.

Van belang is verder om betrokkenen duidelijkheid te geven in welke fase van het opstellen van de biografie men zich bevindt en wat er met de resultaten gaat gebeuren. Deelnemers steken er regelmatig (veel) vrije tijd in en dan is het van belang dat men vooraf goed weet wat met hun inbreng gedaan wordt. Zo is de fase van onderzoek een andere dan wanneer de informatie wordt gewogen, keuzes gemaakt worden of ontwikkelrichtingen of ontwikkelprincipes worden aangegeven.

De inzet van kunst

De inrichting van de leefomgeving is al lang niet meer het exclusieve domein van beleidsmakers, stedenbouwers, (landschaps)architecten, projectontwikkelaars of politici. Bewoners, belangenverenigingen én kunstenaars spelen hierin een steeds belangrijkere rol. Kunst kan worden ingezet als platform om andere stemmen te laten klinken, maar kan ook worden ingezet als onderzoeksmethode om sociale en culturele structuren tussen mensen, gebieden en gebouwen in beeld te brengen.

Kunst kan ruimte geven aan gevoelens die niet altijd meteen onder woorden te brengen zijn. Veel biografieën kennen een wetenschappelijke opzet, vaak ingestoken vanuit geografische en historische bronnen. Maar de essentie van een gebied kan soms ook zitten in een gevoel, een emotie rondom een gebied. Hoe zo'n gevoel te verwoorden? Kunst kan daarbij behulpzaam zijn. Daarnaast kunnen door de inzet van kunst andere 'stemmen' te horen zijn. Het risico bij het opstellen van een gebiedsbiografie is namelijk dat vooral de *usual suspects* aan het woord komen zoals historische verenigingen of actieve buurtbewoners wiens stem wel vaker te horen is.

Kunst kan daarbij ook verhalen laten klinken die niet direct in de traditionele bronnen zijn terug te vinden maar mondeling worden doorgegeven *(oral history)*. Zo kan een videokunstenaar andere biografische aspecten van een gebied in beeld brengen dan een theatermaker of beeldend kunstenaar. Een blauwdruk benadering voor de inzet van kunst bestaat niet, maar verschillende voorbeelden geven wel een indruk van wat er mogelijk is. *Zie ook voorbeeld 32, 33 en 34.*

Inspirerende voorbeelden
uit de praktijk

30 Een interactieve aanpak om richting te geven

De gemeente Rheden heeft ruim 40.000 inwoners, verspreid over verschillende dorpen. Laag-Soeren is er daar één van en telt een kleine 1.000 inwoners. Het dorp en het buitengebied staan bekend om hun cultuurhistorische, ecologische en landschappelijke kwaliteit. Thema's als toerisme en duurzaamheid spelen er een steeds grotere rol en zorgen voor druk op het landschap. De gemeente Rheden wil het gebied koesteren en heeft daarbij als eerste aan de inwoners gevraagd wat zij belangrijk vinden. Aan zogenoemde gebiedstafels hebben bewoners en bedrijven met elkaar gesproken over de opgaven, kwaliteiten, knelpunten en ambities voor het gebied. Pas nadat de inwoners samen een duidelijk beeld van de kwaliteiten van het gebied geformuleerd hadden en met behulp van een vervolgens door SteenhuisMeurs opgesteld gebiedspaspoort bepaald hadden wat er wel en niet gewenst was, werden ook institutionele gesprekspartners uitgenodigd, zoals het waterschap. Door eerst in alle rust met de mensen te praten die in het gebied wonen en ondernemen, kreeg hun belang meer zeggingskracht. Marjolein Sanderman, de voormalige beleidsadviseur erfgoed van de gemeente Rheden hierover: *"De waarde voor mij zit er vooral in dat je vooraf met mensen praat. Het is fijn dat je terugkrijgt waar inwoners mee zitten en daar je beleid op kunt maken. Als je op zo'n manier gaat samenwerken is je plan veel waardevoller en heb je meer draagvlak. Niemand heeft het tot nu toe ter discussie gesteld en bij ontwikkelingen wordt het (de biografie; red.) er door inwoners en ondernemers meteen bijgepakt."* (bron RCE/FARO)

Gebiedspaspoort Laag-Soeren, gemeente Rheden, SteenhuisMeurs, 2019

In gesprek aan een gebiedstafel, foto: Erfgoed Rheden

31 De mens als auteur van het landschap

Een voorbeeld van een interactieve aanpak is de studie van de gemeente Westerveld. Onder de titel 'biografie van culturele ecosystemen' is onder andere onderzoek gedaan naar het landgoed Oldengaerde, een zogenoemde havezate. Daarbij is een iteratief proces opgezet met verschillende actoren betrokken bij het landgoed. In verschillende sessies zijn toekomstplannen besproken, ontworpen en getest.
In het biografische onderzoek dat hieraan voorafging is enerzijds de fysiek-ruimtelijke ontwikkeling van het landgoed geanalyseerd (het hoofdgebouw, de bijgebouwen, de tuin, het park, de boerderijen en het bos). Tegelijkertijd is gekeken naar de ontwikkeling en sociale samenhang van de familie die het landgoed bewoonde. Ook hun relatie met het personeel, de pachters, de landarbeiders en de bewoners van het naburige dorp werd daarbij onder de loep genomen. Wat bleek? Zodra de verhoudingen binnen de familie veranderden, of tussen de familie en de dorpelingen, bijvoorbeeld door overerving of doordat belangrijke sleutelfiguren in de familie verdwenen, veranderde ook de fysieke verschijningsvorm van het landgoed. De familie moest dan bijvoorbeeld zelf meer tijd en energie steken in het onderhoud van het landgoed. Daardoor veranderden ook de inrichting en het gebruik van het landgoed. Het onderzoek laat dus zien dat een landgoed niet alleen een fysieke plek is, maar ook een sociaal landschap weerspiegelt. De sociale en ruimtelijke dynamiek is inmiddels opnieuw flink gewijzigd. Het hoofdgebouw en de bijgebouwen zijn omgevormd tot huurappartementen, vakantiesuites en vergaderruimtes. Naast de oorspronkelijke bewoners zijn er nieuwe gebruikers bijgekomen. Dat heeft geleid tot opdeling van het landgoed in publieke en private ruimtes.
Het geheel is daardoor versnipperd geraakt. Samen met de huidige eigenaar, Het Drentse Landschap, en andere partijen zijn daarom toekomstsessies georganiseerd waarbij onderzocht is hoe het landgoed gepositioneerd zou kunnen worden als enclave, ensemble of ontmoetingsplaats. Ongeacht welke koers gekozen wordt bleek uit de sessies dat het duurzaam behouden en ontwikkelen van een landgoed niet alleen vraagt om onderhoud en renovatie, maar ook om begrip voor de onderlinge relaties uit het verleden en de toekomstige relaties tussen eigenaren en gebruikers.

Biografie van culturele ecosystemen; de Drentse gemeente Westerveld als proeftuin voor nieuw instrumentarium in het kader van het Verdrag van Faro, Gerard Rooijakkers, Elyze Storms-Smeets, 2025

32 Door middel van kunst een bredere doelgroep bereiken

De Mark is een rivier in Breda die ontspringt in België (Turnhout/ Merksplas) en stroomt via Breda richting de Dintel. Een klassieke biografie zou waarschijnlijk ingaan op thema's als het ontstaan van de rivier, het gebruik ervan door de eeuwen heen, de verdediging en handel, de watermolens en buitenplaatsen langs de Mark, de kanalisering en verzanding. Maar de Mark is meer dan een fysieke rivier.
De Mark speelt al eeuwenlang een belangrijke rol in het leven van de Bredanaars. Daarom is in 2024 een culturele artistieke biografie opgezet. Gedurende een half jaar heeft een programma van wandelcafés, presentaties en afwisselende programmering op een drijvend kunstwerk – de Veerman – op de rivier de Mark plaatsgevonden. Ruim 1.500 inwoners van Breda konden daarbij hun stem laten horen. De activiteiten probeerden een antwoord te vinden op de vraag of en hoe de oude rivier de Mark haar betekenis zou kunnen behouden in een nieuw stadsdeel dat in Breda ontwikkeld wordt. Alle interventies leidden uiteindelijk tot een routekaart met bevindingen en concrete handelingsperspectieven voor de toekomst.

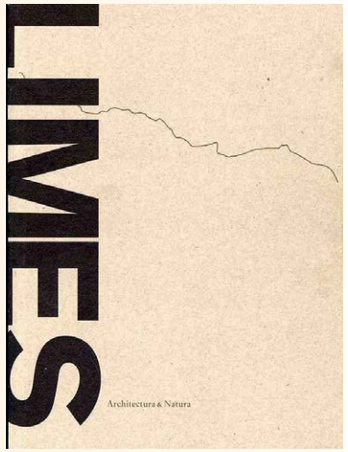
De Culturele Artistieke Gebiedsbiografie De Mark van Observatorium in samenwerking met BLASt (Breda Landschap, Architectuur en Stedenbouw) en CrossArts, 2024.

Foto: Edwin Wiekens

33 Met een kunstzinnige benadering mensen bewust maken

De voormalige Romeinse rijksgrens – de Limes – liep dwars door Nederland. Van Nijmegen naar Katwijk; grotendeels langs de grote rivieren. In de Romeinse tijd sloot het Nederlandse deel van de Limes aan op de (water)wegen van Rome tot Schotland (Hadrian's Wall). Voordat de Limes door Nederland als werelderfgoed voorgedragen zou worden, waren de betekenis en locatie van die oude rijksgrens echter slechts bij weinigen bekend. Het project de 'Limesweg' uit 2005/2006 wilde hier verandering in aanbrengen. Het project wilde de Limes tot leven wekken door zo exact mogelijk de coördinaten van de 152,99 kilometer lange Limes in Nederland te volgen. Vandaag de dag bevindt de Limes zich echter in een verstedelijkt landschap en worden drukke verkeersaders doorkruist. Dat betekende dat de deelnemers aan de Limeswandeling dwars door boomgaarden, industrieterreinen, woonhuizen en over snelwegen, spoorlijnen en rivieren heen moesten lopen, klauteren en varen. De initiatiefnemers namen op hun 18 etappes gasten zoals bestuurders en archeologen mee. Onderweg spraken zij met iedereen die ze tegenkwamen over de Limes. Wat al snel duidelijk werd was dat de Limes non-existent was.
In letterlijke zin: er was geen spoor van de Limes te zien of te ervaren. Maar ook figuurlijk bestond de Limes niet. Niet bij bewoners, maar ook bij (lokale) bestuurders stond de Limes niet op het netvlies.
Als resultaat van het project werd de Limesweg meter voor meter nauwkeurig beschreven en werd de kennis over de Limes met feitelijke kennis verrijkt. Bovenal werden echter honderden mensen bij de Limes betrokken. Het leidde tot allerlei initiatieven om de Limes concreet vorm en inhoud te geven. Bestuurders, bewoners en ondernemers zagen kansen. De urgentie groeide om de Limes herkenbaar en beleefbaar te maken in het landschap. Een ambitie die gedeeld werd door het Rijk dat vervolgens samen met de provincies Gelderland, Utrecht en Zuid-Holland de Limes als werelderfgoed voordroeg. In 2021 werd het Nederlandse deel van de Limes daadwerkelijk UNESCO-werelderfgoed.

Limesweg, Marieke Berkers, Maaike van Stiphout (red.), 2009

De Limeswandeling, foto: DS Landschapsarchitecten, 2005/2006

Van Gendthallen, foto: Apus Apus Wikimedia Commons

Biografie Stork-terrein Amsterdam, M. Boterenbrood, A. Hemker, 2002

34 Kunstenaars met een eigen benadering op een gebied

Het voormalige terrein van de Storkfabrieken in Amsterdam – voorheen VOC-gebied –, elf hectare groot, werd begin 21e eeuw verlaten. Kunstenaars en allerlei tijdelijke initiatieven trokken in de leegstaande gebouwen. Omdat van meet af aan duidelijk was dat het terrein een nieuwe functie zou krijgen werd er onder leiding van kunstenaar en bewoner Marjolein Boterenbrood en socioloog Anne Hemker een gebiedsbiografie en toekomstvisie opgesteld. In 2002 werd deze biografie in boekvorm uitgebracht onder de titel 11ha.
De studie werd interdisciplinair verricht en omvatte allerlei manifestaties. In het boek staat beeldend beschreven hoe verschillende kunstdisciplines op heel eigen wijze naar een gebied kijken en welke betekenislagen daarmee kunnen worden aangeboord. Zo analyseerde sociologe Dieteke van der Ree de huidige gebruikers en de wijze waarop zij het industriële karakter van het terrein benutten. Met de video van choreografe Desirée Delaunay en videokunstenaar Boris Gerrets wordt het gebruik op heel andere wijze in beeld gebracht, een beweging door de loodsen, langs de werkers en over het terrein. Videokunstenaar Harco Haagsma toont in zijn film hoe het gebied te zien is als één machine. Beeldend kunstenaar Jan Rothuizen vertelt in beeld en tekst hoe juist de isolatie en onbekendheid van het terrein de fantasie prikkelen en beelden opwekken die een eigen leven gaan leiden. De fotograaf Ilya Rabinovich toont daarentegen in zijn interpretatie de schoonheid van de tastbare werkelijkheid. Geluidskunstenaars DAC spreken weer andere zintuigen aan met een klankbeeld van de sfeer en geschiedenis van het terrein.
Willem Koerse, filosoof, laat zien hoe het werkeiland door de eeuwen heen verbonden is met andere werelddelen door het omringende water en het spoor.
Het VOC-verleden wordt opgediept in een studie van archeoloog Jerzy Gawronski. Ten slotte leggen ecologen van het bureau Vista een verband tussen de geschiedenis en de toekomst van het terrein door de specifieke ecologieën van het water en de spoordijk het terrein op te halen en in een nieuw landschapsplan te verstrengelen. De biografie leidde tot een bestuurlijk breed gedragen visie, met een voorwoord van toenmalig burgemeester Job Cohen. Hergebruik van de gebouwen en het industriële terrein stond voorop en het werk-karakter van het gebied leidend zou moeten zijn. De vastgoedcrisis gooide echter roet in het eten waardoor het project langdurig tot stilstand kwam en het terrein werd doorverkocht.
De huidige eigenaar – Corporatie Eigen Haard – slaat een andere koers in en kiest passend bij haar taak en de actuele marktvraag primair voor woningbouw.

7 Hoe een maker te kiezen

De tuin bij Museum Voorlinden, ontworpen door Piet Oudolf.
foto: Renate Hano, via Wikimedia Commons

Kies een maker met kennis van zaken. Makers hebben een eigen **handschrift en expertise**. Een goed bureau kent zijn minder sterke punten en kan **samenwerken** met andere experts. Het opstellen van een biografie vraagt om menselijke inzet. Om **fysiek contact** en **empathie** met het **landschap,** de **mensen** en analoge **bronnen** zoals archieven. Artificiële Intelligentie kan hierbij een nuttig **hulpmiddel** zijn. Alle aspecten uit de leidraad zal de opdrachtgever mee moeten nemen bij het opstellen van de uitvraag, **de aanbesteding**.

Keuze in makers

Vooropgesteld staat dat een maker voldoende inhoudelijke landschaps- en gebiedskennis heeft om een biografie op te kunnen stellen. Ook moet er ervaring zijn in het vormgeven van processen met diverse deskundigen en betrokkenen om tot een biografie te komen. Daarnaast spelen de specifieke wensen van de opdrachtgever een belangrijke rol. Wensen die een afgeleide zijn van de doelen en aanleidingen voor de opdracht. Worden alleen verhalende beschrijvingen verwacht, dan moet het bureau vooral narratief sterk zijn. Moet er ook een concrete selectie van kernkwaliteiten plaatsvinden? Dan moet de maker ervaring hebben met het duiden en kiezen van waarden. Is er behoefte aan het formuleren van praktische beheervoorschriften, dan moet er zicht zijn op hoe beheer in de praktijk eruitziet. Of ligt het accent op het schetsen van visueel aantrekkelijke vergezichten en toekomstscenario's? In dat laatste geval worden goede ontwerpkwaliteiten gevraagd. Wordt alleen tekst met beeld verwacht of ook inventarisaties met nieuw (digitaal) kaartmateriaal en (geografische) datasets? Dat laatste vraagt om goede ordenende vaardigheden en digitale kennis van zaken. Komt de biografie vooral tot stand via bureaustudie en archiefonderzoek, of met name door middel van veldwerk en het inrichten van interactieve processen met stake- en shareholders? Zeker de participatieve aanpak vraagt om kennis en ervaring met de inrichting van dit soort processen. Kortom, veel invalshoeken die in een aanbesteding een plek kunnen krijgen.

In figuur 4 is geprobeerd om verschillende aspecten die bij de aanbesteding van een gebiedsbiografie een rol kunnen spelen op verschillende assen weer te geven. Uiteraard dekken deze assen niet alle aspecten, maar wel de meest voorkomende. Veel makers zullen in de praktijk meerdere posities op deze assen kunnen verzorgen. Tegelijkertijd hebben makers vaak een eigen specialisatie opgebouwd met een herkenbaar handschrift.

Wie gerealiseerde biografieën van verschillende bureaus doorneemt en met elkaar vergelijkt, kan dit handschrift vaak redelijk snel ontdekken. Een ervaren bureau moet echter altijd in staat zijn om de eigen hiaten aan te vullen door samen te werken met andere experts.
Het assenstelsel moet dan vooral ook gezien worden als een hulpmiddel voor opdrachtgevers om zelf te bepalen waar men accenten wil leggen.

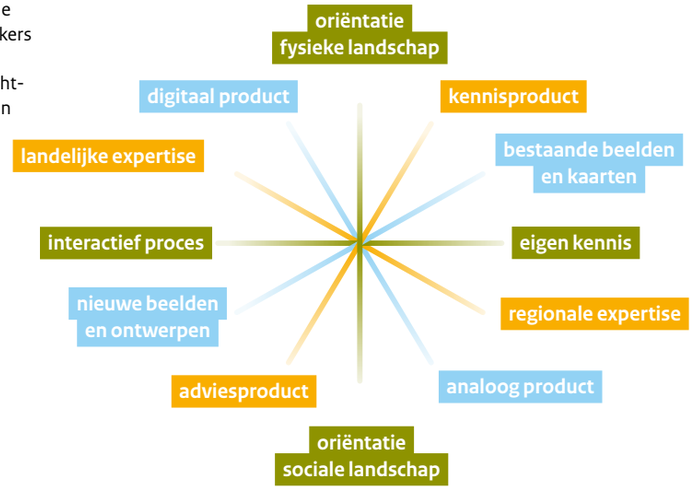
De inzet van AI

Artificiële Intelligentie, oftewel AI, ontwikkelt zich razendsnel. En misschien ligt de verleiding op de loer om een biografie volledig op te laten stellen door AI. Hier zitten risico's aan.
Het is duidelijk dat de kracht van AI zit in het verbinden van bestaande kennis die digitaal beschikbaar is, waardoor het als hulpmiddel bij historisch onderzoek kan dienen. Desondanks blijkt proefondervindelijk dat AI nu nog vaak onvolledig is in het beantwoorden van vragen, het vermelden van gebruikte bronnen en het verbeelden van mogelijke uitkomsten.
Ook kiest AI altijd bekende denk- en redeneerpatronen met als gevaar dat de verhalen vrij algemeen worden. Terwijl een biografie juist antwoord moet geven op de specifieke ontwikkelingsgeschiedenis van een gebied.

De opsteller van een biografie moet bovendien vaak dingen doen die niet digitaal aan te pakken zijn, zoals niet-digitaal beschikbare bronnen onderzoeken in documenten en archieven. Ook trekken veel makers eropuit om fysiek het 'landschap te lezen'. Want het landschap is niet alleen een abstract concept maar wordt ook gedefinieerd vanuit zintuigelijke ervaringen zoals stilte of juist veel geluid, donkerte of juist een verlichte omgeving.

En een landschap kan ook bepaald zijn door sociale of culturele structuren, denk aan de invloed van religie in de *biblebelt*, de *mienskip* in Friesland of het *naoberschap* in het oosten van het land. Door in het landschap rond te lopen en open te staan voor indrukken kan een maker ervaringskennis van het landschap opdoen: indrukken die niet meteen in woorden te vangen zijn. In die zin zit er iets ambachtelijks in de kennis en ervaring die nodig is om een aansprekende biografie op te kunnen stellen.
Van *machine learning* kan ook geen echte empathie worden verwacht in persoonlijke gesprekken met stake- en shareholders.
De noodzaak voor de mens die ervaart, analyseert, oordeelt, duidt en interpreteert is bij het opstellen van een biografie dus onverminderd groot. Toch is het onvermijdelijk dat AI het nodige werk kan en zal gaan overnemen. Zeker naarmate AI doorontwikkeld wordt. Het einde van die ontwikkeling is nog niet in zicht maar het is voor opdrachtgevers van belang om te weten dat momenteel de menselijke intelligentie, creativiteit en empathie nog steeds onovertroffen en noodzakelijk zijn.
Ten slotte is het van belang om ons te blijven realiseren dat er een groot verschil is tussen een geschreven tekst of getekend beeld en de echte wereld. Een wereld waarin professionals ervaringsgewijs in samenspraak met anderen concreet dingen tot stand brengen. *Zie ook voorbeeld 35.*

Figuur 4: een assenstelsel met aan de uiteinden extreme posities waar makers zich ergens op kunnen bevinden, bedoeld als hulpmiddel voor opdrachtgevers om makers te vragen naar hun expertise en sterke kanten.

Toelichting op het assenstelsel

Oriëntatie fysieke landschap ←	Ligt de nadruk meer op het beschrijven van de fysieke ontwikkeling van het landschap, of meer op de rol van de mens als auteur van het landschap?	→ **Oriëntatie sociale landschap**
Kennisproduct ←	Ligt de nadruk vooral op de objectieve historische beschrijving of meer op de waardering en het aangeven van omgangsvormen? Anders geformuleerd: is de biografie vooral een kennisproduct of meer een adviesproduct?	→ **Adviesproduct**
Bestaande beelden en kaarten ←	Ligt de nadruk meer op de tekst en het benutten van bestaand (historisch) beeld- en kaartmateriaal, of ligt de nadruk meer op de eigen verbeeldingskracht en het ontwerpen en schetsen van scenario's?	→ **Nieuwe beelden en ontwerpen**
Eigen kennis ←	Ligt de nadruk vooral op de inhoudelijke kennis van de makers of meer op het betrekken van stake- en shareholders en het creëren van een interactief proces?	→ **Interactief proces**
Regionale expertise ←	Beschikt de maker over diepe regionale kennis of meer brede landelijke kennis?	→ **Landelijke expertise**
Analoog product ←	Maakt men eerder een boek of ander analoog product, of liever een webapplicatie, app o.i.d.? Staat men open voor het anders beleefbaar maken van een biografie?	→ **Digitaal product**

Aanbesteding
Een gebiedsbiografie moet vanwege de kosten soms in formele concurrentie worden aanbesteed. Dat betekent dat de uitvraag helder moet zijn, inclusief de dilemma's die onder de vraag liggen. In een meervoudige aanbestedingsprocedure is er voor makers immers geen gelegenheid om informeel te overleggen met hun potentiële opdrachtgevers anders dan via een formele nota van inlichtingen. Sommige makers zullen in zo'n formele setting echter minder geneigd zijn om schriftelijke verduidelijking te vragen. Ze verraden dan immers hun geheim van de smid. De facto betekent dit dat als biografieën klassiek worden aanbesteed, het kostenaspect vaak het zwaarste weegt. Als gevolg daarvan worden offertes regelmatig ook op traditionele wijze vormgegeven. Standaard aanbestedingsprocedures kunnen zo een creatieve en gebiedseigen aanpak fnuiken. Voor opdrachtgevers is het dan ook van belang om te overwegen hoe men naast het sturen op geld en tijd, ook kwaliteit een plek kan geven in de aanbestedingsprocedure. Soms wordt daarvoor een financiële ondergrens opgenomen zodat makers elkaar niet op prijs beconcurreren ten koste van de kwaliteit van het werk. Ook is er de vraag: hoeveel ruimte perk ik in de aanbesteding op voorhand in en welke ruimte vertrouwen we toe aan de creativiteit van de makers? Creativiteit in de vorm van een mogelijk andere dan de standaard aanpak, met een eventueel andere procesarchitectuur of gebruikmakend van verrassende bronnen. Want hierin zit de bezieling van de maker die, zoals een maker het treffend uitdrukte, iedere keer opnieuw verliefd moet worden op een landschap.

Inspirerende voorbeelden uit de praktijk

35 Artificiële Intelligentie als handig hulpmiddel

In het kader van het boek Powered by AI; Artificiële intelligentie in landschap, architectuur en stedenbouw (Blauwdruk, 2024), werd een battle opgezet tussen de internationaal befaamde tuinontwerper Piet Oudolf en AI. In twee verschillende AI-programma's werden verzamelingen afbeeldingen en beplantingsplannen van Oudolf ingevoerd. AI genereerde op basis van deze input nieuwe ontwerpen. Door de modellen telkens opnieuw te verbeteren en aanvullende opdrachten te geven kwam de output steeds dichter bij de kwaliteit van de originele ontwerpen van Oudolf. In reactie op de uiteindelijke ontwerpen reageerde Oudolf als volgt: *Het creëren van een succesvolle tuin begint met een intuïtief 'ja' zeggen tegen de juiste opdracht, vervolgens een goed ontwerp maken, de klant overtuigen om er voldoende aandacht en zorg aan te besteden, de hoveniers met de juiste kennis erbij betrekken, een betrouwbare kwekerij vinden, vervolgens de beschikbaarheid van alle planten controleren, ervoor zorgen dat ze in de juiste kwaliteit en hoeveelheid worden geleverd, vervolgens de plantverdeling ter plekke aanpassen, de hoveniers instrueren, later de hoveniers vertellen dat ze het allemaal verkeerd doen en dat ze zorgvuldiger moeten werken, zien welke planten goed gedijen en welke planten vervangen moeten worden, en het onderhoud aanpassen aan de groei van de tuin. Bij de meeste van deze stappen is het heel moeilijk voor te stellen wat de rol van AI zou kunnen zijn.* Met andere woorden, het ontwerpen en realiseren van een tuin is niet alleen een zaak van het genereren van een afbeelding, maar van het kunnen werken in ruimte en tijd. Ook vraagt het om empathie om met echte mensen om te gaan. En om vakmanschap om echte problemen het hoofd te kunnen bieden.

Links op de foto een door AI gegenereerd ontwerp in de geest van Piet Oudolf; rechts een door Piet Oudolf gerealiseerde tuin

Meer weten? Spreek uw zintuigen aan!

Kijken

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft een database opgesteld waarin ruim 200 biografieën terug te vinden zijn. De database is terug te vinden in de zogenoemde Erfgoedatlas en biedt naast een inkijkje in wat er al verschenen is, ook inzicht in verschillende soorten biografieën, hun aanpak en welke makers de biografie hebben opgesteld. De Erfgoedatlas is te vinden op https://rce.webgis.nl. De lijst met gebieds-biografieën en aanverwante literatuur is tevens te downloaden via www.nationaalgeoregister.nl. Ook is er al het nodige over gebiedsbiografieën geschreven. Een aantal kerndocumenten op een rij: www.cultureelerfgoed.nl/documenten (zoek op gebiedsbiografie).

Voelen

Om een landschap/gebied echt te doorgronden gaan makers altijd zelf het landschap in. Voelen hoe het landschap opgebouwd is. Het landschap 'leren lezen' heet dat. U kunt dat zelf ook doen al dan niet met enige hulp. Zo zijn er de nodige (natuur)organisaties die wandelingen in het landschap organiseren. Ook zijn er handige hulpmiddelen zoals de sites met leestekens van het landschap www.leestekensvanhetlandschap.nl en de site Topo Tijdreis: www.topotijdreis.nl.

Spreken

Als u iemand zou willen spreken over de gebiedsbiografie zijn er verschillende opties. De nodige gemeenten hebben erfgoedmede-werkers die kunnen adviseren, of die de weg weten naar op provinciaal niveau georganiseerde erfgoedhuizen en/of steunpunten cultureel erfgoed. Sommige van deze erfgoedhuizen/ steunpunten stellen – al dan niet tegen betaling – ook zelf gebiedsbiografieën op of kunnen hierbij ondersteunen. Bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed werken zogenoemde regioadviseurs die ondersteuning kunnen bieden. Bij specifieke vragen kunnen deze regioadviseurs op hun beurt terugvallen op medewerkers van de afdeling Landschap waarvan een aantal gespecialiseerd zijn in het instrument gebiedsbiografie.

Horen

Inmiddels zijn er ook al de nodige podcasts die aandacht besteden aan het fenomeen gebieds-biografie. Luister bijvoorbeeld naar de podcast over het Ontwikkelperspectief voor de Steden-driehoek, aflevering 2. Of de podcast over de Liefde voor de Mark, die gaat over het kunst-werk De Veerman, liggend op de rivier de Mark in Breda, waar mensen uitgenodigd werden hun verhaal over de rivier te vertellen. Ook in het programma OVT werd uitgebreid aandacht besteed aan de gebiedsbiografie van de Veluwe.

Ruiken

In de bibliotheek van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed staan tientallen biografieën opgesteld. Wie echt wil ervaren wat zo'n biografie inhoudt doet er goed aan om een keer naar Amersfoort af te reizen en zelf in de verschillende biografieën te snuffelen.

Ervaren

Wilt u zelf een gebiedsbiografie leren maken of leren hoe je goed opdrachtgever kunt zijn? Dat kan bij verschillende (onderwijs)instellingen die meer of minder intensieve trajecten aanbieden. Zo organiseren zogenoemde provinciale steun-punten cultureel erfgoed/erfgoedhuizen met regelmaat bijeenkomsten of masterclasses waaraan u deel kunt nemen. Meestal worden die activiteiten ook gepubliceerd via het medium Erfgoedstem: www.erfgoedstem.nl. Ook orga-niseert de Erfgoed Academie elk jaar meer-daagse trainingen gebiedsbiografie die vooral gericht zijn op goed opdrachtgeverschap: www.erfgoedacademie.nl. Daarnaast zijn er meer intensieve trajecten die als (post-)hbo of op universitair niveau worden aangeboden, zoals onder andere bij het Kenniscentrum Landschap van de Rijksuniversiteit Groningen, de Groningse Academie van Bouwkunst en de opleiding Landschapsarchitectuur aan de faculteit Bouwkunde van de Technische Universiteit Delft.

Eindnoten

1 Zie ook: M. Horst & T. Spek (2014). De landschapsbiografie. Hoe de mens het landschap heeft gevormd. In: W.H.G. Simons & D. van Dorp (red.), Methoden van praktijkgericht onderzoek bij ruimtelijke planvorming. Van Hall-Larenstein, p. 100-123.

2 Zie onder andere: Landschap en participatie in de gemeentelijke omgevingsvisie (RCE, 2019)

3 Marinke Steenhuis 'Van gebiedsgerichte naar gebiedseigen processen in het landelijke gebied' in het Vakblad Natuur, Bos, Landschap april 2024.

4 P. Minkjan e.a. (2010). Handboek Cultuurhistorisch beheer. Landschapsbeheer Nederland, p. 2.38-2.39.

5 P. van der Molen e.a. (2021). LESA/LELI. Stappenplan voor een landschapsecologische gebiedsdiagnostiek op maat.

6 P. Meurs, V. Teunissen, M. Steenhuis & M. Oosterhuis (2022). Transformeren met cultureel erfgoed. Handreiking voor het opstellen van transformatiekaders. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

7 V. Grond e.a. (2021). De gebiedsgenese. Cultuurhistorie en het natuurlijke systeem als gids voor klimaatadaptatie en stedelijke ontwikkeling. STOWA en RCE.

8 Voorbeelden van veranderende omstandigheden zijn politieke wisselingen bij de opdrachtgevers of stakeholders, bijvoorbeeld als gevolg van verkiezingen waardoor andere prioriteiten gesteld worden. Ook kan dit leiden tot het vertrek van spraakmakende trekkers van het proces waardoor de vraag opdoemt wie zich nog eigenaar van het proces voelt. Ook kunnen omstandigheden wijzigen als gevolg van het feit dat gronden en/of opstallen worden doorverkocht. Ten slotte kunnen ook onvoorziene omstandigheden optreden zoals de banken/vastgoed/eurocrisis (2008-2015), de coronacrisis (2020-2022), de inval van Rusland in Oekraïne (2022) of de oorlog van de VS en Israël met Iran (2026). (Bouw)projecten kunnen dan stilvallen of een andere vorm aannemen.

9 Organisatiefilosoof Erik Boers, die al 15 jaar de leergang Erfgoedfilosofie van de Erfgoed Academie leidt, beschrijft de waarde van woorden die kerven als volgt: 'Grammatica is de kunst van het schrijven, van het vinden van woorden die werken, van het zodanig vastleggen van ideeën dat ze impact hebben. Het is ook de kunst van het correcte taalgebruik, de juiste spelling en zinsbouw – dat is wat wij er meestal onder verstaan. Maar het is veel meer dan dat. Gramma betekent letterlijk inkerving. Lettertekens waren oorspronkelijk inkervingen in steen, was of ander materiaal. Ook woorden kunnen 'kerven', ze kunnen een 'afdruk' achterlaten in onze geest, ze kunnen 'indruk' maken. Woorden raken in ons geheugen gegrift als ze zeggingskracht hebben en lading.'

10 Onder het omgevingsplan kan de opname van landschap/leefomgeving tot juridische verplichtingen leiden. Daar waar relevant moeten omgevingsplannen namelijk regels bevatten over de toelaatbaarheid van functies en activiteiten binnen het landschap. Ook moet het plan bescherming bieden aan waardevolle landschappelijke elementen, structuren en gebieden (denk aan Werelderfgoed, beschermde landschappen of natuurgebieden zoals Natura 2000-gebieden). Hoewel de gebiedsbiografie hier ook van nut kan zijn, wordt in de praktijk vooral een cultuurhistorische waardenkaart gebruikt als onderlegger voor omgevingsplannen.

11 Zie onder andere: Cultureel erfgoed op waarde geschat, economische waardering, verevening en erfgoedbeleid, Platform 31, Vrije Universiteit en Universiteit Twente, 2013 | Atlas voor Gemeenten, erfgoed 2015, Gerard Marlet, Clemens van Woerkens | Spot On, het landschap als vestigingsvoorwaarde; een initiatief van de Vereniging Deltametropool i.s.m. Wageningen UR, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Staatsbosbeheer en TU Delft, 2017

12 F. Strolenberg (2025). Biografie in beeld. Evaluatie van het instrument gebiedsbiografie. Interne rapportage Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

13 Naar een nieuwe planningsdoctrine; op zoek naar ingrediënten die houvast bieden in onzekere tijden. Leerstoel Gebiedsontwikkeling, Co Verdaas, 2026.

14 M. Horst & T. Spek (2014). De landschapsbiografie. Hoe de mens het landschap heeft gevormd. In: W.H.G. Simons & D. van Dorp (red.), Methoden van praktijkgericht onderzoek bij ruimtelijke planvorming. Van Hall-Larenstein, p. 100-123; J. Kolen (in voorb.). De landschapsbiografie in theorie en praktijk; E. Shakespeare, G. Verschuure-Stuip, M. de Waal (eds.), Towards a new Landscape Biography, Sidestone press, 2027

15 Onderzoek Universiteit Leiden, BMC en Frankenvrij. In het onderzoek van BMC Verleden, Heden en Toekomst; Evaluatie NOVEX gebiedsbiografieën wordt dieper ingegaan op o.a. schaal en timing. Bestaande handreikingen zijn: De landschapsbiografie in de gemeentelijke omgevingsvisie (RCE, 2018) en De gebiedsbiografie als basis voor ontwikkelingen in de fysieke leefomgeving (RCE, 2020).

16 De Erfgoedatlas is te vinden op https://rce.webgis.nl (onder 'Gebiedstypologieën en -beschrijvingen'). De lijst met gebiedsbiografieën en aanverwante literatuur is tevens te downloaden via www.nationaalgeoregister.nl

17 G. Kuipers e.a. (2026). Verbeelding verbindt. Over de inzet van ruimtelijke identiteit bij het organiseren van gemeenschapskracht. Nederlandse School voor Openbaar Bestuur.